

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Ο Δικομματισμός και ο Ειρηνοπόλεμος του 1886

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΣ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ

Στις Επιστήμες της Αγωγής: Ζητήματα Ιστορίας, Ιστορικής Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικής πολιτικής

Φλώρινα

ΙΟΥΝΙΟΣ 2024

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ.....	5
1.1 Εισαγωγή στην έννοια της «Μεγάλης Ιδέας»	5
1.2 Η ομιλία του Κωλέττη και η Δημιουργία της «Μεγάλης Ιδέας»	10
1.3 Η ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ	15
2.1 Αρχή της Δεδηλωμένης	15
2.2 Η εμφάνιση του Δικομματισμού	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΣ – Οι χειρισμοί του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη σε κρίσιμα γεγονότα	18
3.1 Γενικά.....	18
3.2 Το ανατολικό ζήτημα στην Ελλάδα	20
3.3 Η επανάσταση στη Θεσσαλία	20
3.4 Το συνέδριο του Βερολίνου	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο ΕΙΡΗΝΟΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΟΥΤΡΑΣ	26
4.1 Ειρηνοπόλεμος.....	26
4.2 Μάχη της Κούτρας	31
4.3 Η Δίκη	35
4.4 Τα γεγονότα μετά τον ειρηνοπόλεμο	39
4.5 Η Μάχη της Κούτρας μέσα από τον τύπο	40
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	42
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	45
Ελληνόγλωσση	45
Ξενόγλωσση	48
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	50

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία πραγματεύεται το θέμα του δικομματισμού και του Ειρηνοπολέμου του 1886. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η Μεγάλη Ιδέα και η διαδικασία ανάδειξής της ως ιδεολογήματος. Στο δεύτερο κεφάλαιο ακολουθεί η παρουσίαση των πολιτικών γεγονότων της εποχής εκείνης καθώς και η εμφάνιση του δικομματισμού στην Ελλάδα, με πρωταγωνιστές τους Χ. Τρικούπη και Θ. Δηλιγιάννη. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα κρίσιμα γεγονότα εκείνης της περιόδου και στη διαχείρισή τους από τις εκάστοτε κυβερνήσεις. Στο τέταρτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα γεγονότα που συνέβησαν στον ειρηνοπόλεμο και στη μάχη της Κούτρας μέσα από την βιβλιογραφία αλλά και τον τύπο.

Πιο συγκεκριμένα, εξετάζονται όλα τα γεγονότα που συνέβησαν την εποχή εκείνη, δηλαδή σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, καταλήγοντας στο βασικό θέμα της παρούσας εργασίας που είναι ο «Ειρηνοπόλεμος» και η μάχη της Κούτρας, η οποία αποτελεί μια από τις πιο δυσάρεστες πολεμικά στιγμές της νεότερης ιστορίας της Ελλάδας και απόρροια του πολιτικού διχασμού μεταξύ Χαριλάου Τρικούπη και Θεόδωρου Δηλιγιάννη. Οι δύο πολιτικοί προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα εκείνης της περιόδου: τη γενική κοινωνική δυσαρέσκεια, την οικονομική κρίση και την πολιτική αναταραχή. Κάτω από αυτές τις συνθήκες και σε συνδυασμό με τη «Μεγάλη Ιδέα» λήφθηκαν βιαστικές αποφάσεις και έγιναν ακατάλληλες ενέργειες. Το αποτέλεσμα ήταν να εμπλακεί η Ελλάδα σε μία μάχη με τους Τούρκους χωρίς προετοιμασία και οργάνωση. Η έκβαση της μάχης της Κούτρας απογοήτευσε το έθνος και αποτελεί, μέχρι και σήμερα, μαύρη σελίδα για την ελληνική ιστορία (Κυριακίδης, 1892).

Η παρούσα μελέτη διερεύνησε τη διαθεσιμότητα και επάρκεια υλικού σχετικού με το υπό εξέταση θέμα, αποκαλύπτοντας ότι ο όγκος των διαθέσιμων πληροφοριών ήταν γενικά περιορισμένος και δυσεύρετος λόγω της ελάχιστης ενασχόλησης από ιστορικούς ερευνητές. Ως εκ τούτου, ο σκοπός αυτής της εργασίας είναι η εις βάθος ανάδειξη των γεγονότων του «Ειρηνοπολέμου», όχι απλώς μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, αλλά μέσω εκτενούς και ενδεδειγμένης έρευνας, γεγονός που προσδίδει πρωτοτυπία στη μελέτη. Εκτός από τη βιβλιογραφία, μελετήθηκαν εφημερίδες της εποχής, οι οποίες αποτελούν πρωτογενείς πηγές. Η ερευνητική προσέγγιση επικεντρώθηκε στον τρόπο με τον οποίο ο τύπος παρουσίασε το γεγονός της μάχης της Κούτρας, και συγκεκριμένα, στον χώρο που καταλάμβανε η περιγραφή των γεγονότων στις εφημερίδες, στη χρονική στιγμή κατά την οποία σταμάτησαν οι αναφορές και, τέλος, στο αν υπήρξαν μεταγενέστερες αναφορές τον επόμενο χρόνο, μεταξύ 7/5- 12/5. Η

παρούσα εργασία παρέχει επίσης τη δυνατότητα σε άλλους ιστορικούς- ερευνητές να διερευνήσουν περαιτέρω το συγκεκριμένο θέμα ή να διατυπώσουν τα δικά τους ερευνητικά ερωτήματα.

Για την εκπόνησή της, συλλέχθηκαν πληροφορίες από πρωτογενείς και δευτερογενείς ιστορικές πηγές. Συγκεκριμένα, ο μεγαλύτερος όγκος πρωτογενών πηγών βρέθηκε στη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού που έχει έδρα στην Αθήνα. Ωστόσο, το υλικό αυτό δεν υπάρχει ψηφιοποιημένο, ούτε υπήρχε η δυνατότητα αποστολής του με οποιονδήποτε τρόπο, λόγω της ευθραυστότητάς του. Για το λόγο αυτό, αντλήθηκαν πληροφορίες από τις διαδικτυακές ιστοσελίδες με ικανό έλεγχο της αξιοπιστίας τους (google scholar, academia), τη βιβλιοθήκη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, την κεντρική βιβλιοθήκη της Θεσσαλονίκης, ψηφιακές βιβλιοθήκες ελληνικών πανεπιστημίων, τις τοπικές βιβλιοθήκες της Ανατολικής Θεσσαλονίκης, καθώς και τη βιβλιοθήκη της Βουλής. Σχετικά με τον τύπο, αξιοποιήθηκαν οι ψηφιακές εφημερίδες της βιβλιοθήκης της Βουλής.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ

1.1 Εισαγωγή στην έννοια της «Μεγάλης Ιδέας»

Η Ελλάδα έγινε ανεξάρτητο κράτος το 1830 με την κρίσιμη διπλωματική, πολιτική, οικονομική και στρατιωτική βοήθεια από το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γαλλία και τη Ρωσία. Το Βασίλειο της Ελλάδας περιλάμβανε εκείνη την εποχή μόνο το 25% περίπου των Ελλήνων που ζούσαν στα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία (την Εγγύς Ανατολή). Εκείνη την εποχή, η κύρια εγχώρια πολιτική επιδίωξη του Όθωνα ήταν να κερδίσει και να διατηρήσει την υποστήριξη των αγροτών, που αποτελούσαν την πολυπληθέστερη κοινωνική τάξη. Καλλιέργησε επίσης την υποστήριξη των εξελισσόμενων αστικών τάξεων, στις οποίες πρόσφερε θέσεις και επιρροή στη διοίκηση. Τα πολιτικά κόμματα της εποχής, «αγγλικό», «γαλλικό» και «ρωσικό», λειτουργούσαν σε πελατειακή βάση, με στόχο την ικανοποίηση των αιτημάτων των «μικροαγροτών» και τη συμμετοχή στο μοίρασμα της εξουσίας (Κυριακίδης, 1892).

Η κεντρική εθνική φιλοδοξία της χώρας αυτή την περίοδο διαμορφώθηκε στο πλαίσιο της «Μεγάλης Ιδέας», με στόχο την προσάρτηση των υπολοίπων περιοχών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στις οποίες η πλειονότητα του πληθυσμού αποτελούνταν από Έλληνες ή ελληνόφωνους χριστιανούς. Μια τέτοια κατάσταση δημιουργούσε εντάσεις μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθώς οι Έλληνες ήθελαν την πλήρη εθνική τους ενοποίηση, κάτι που ήταν δυνατό μόνο υπό τις συνθήκες μεγάλης ανατροπής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επομένως, εξ αρχής, κύριος στόχος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ήταν να πραγματοποιήσει την ιδέα της εθνικής ενοποίησης που μερικά χρόνια μετά την ανεξαρτησία διατυπώθηκε επίσημα ως αλυτρωτικό εγχείρημα της Μεγάλης Ιδέας (1844) (Sotirovic, 2018).

Η Μεγάλη Ιδέα επηρέασε σημαντικά την εσωτερική και εξωτερική πολιτική του ελληνικού κράτους. Η ιδεολογία και οι στόχοι της προσαρμόζονταν στις διεθνείς και εθνικές εξελίξεις της εποχής, ιδιαίτερα σε σχέση με το Ανατολικό Ζήτημα. Η Μεγάλη Ιδέα αναφέρεται στην επιθυμία και το σχέδιο να απελευθερωθούν οι περιοχές που θεωρούνταν ελληνικές και να ενσωματωθούν στο νεοελληνικό κράτος. Η Μεγάλη Ιδέα διατυπώθηκε ρητά για πρώτη φορά από τον Ιωάννη Κωλέττη, αρχηγό του «γαλλικού» κόμματος και μετέπειτα πρωθυπουργό, στην Εθνοσυνέλευση του 1844 που συνέταξε το σύνταγμα. Η εφαρμογή της «Μεγάλης Ιδέας» φαινόταν απρόβλεπτη, δεδομένης της οικονομικής, διοικητικής και στρατιωτικής αδυναμίας

του ελληνικού κράτους, καθώς και των συμφερόντων των προστάτιδων δυνάμεων. Οι όποιες προσπάθειες υλοποίησής κατά την περίοδο αυτή περιορίστηκαν στην υποκίνηση εξεγέρσεων από τους κατοίκους των περιοχών που βρίσκονταν ακόμη υπό Οθωμανική διοίκηση και ήταν σε μεγάλο βαθμό αναποτελεσματικές (Clogg, 1992).

Η σημασία της ήταν μεγάλη στην ιστορία της Ελλάδας και η παρουσία της ήταν σταθερή στην εθνική συνείδηση και πολιτική του ελληνικού κράτους. Οι αλλαγές που συνέβησαν από το 1878 και εξής, επηρέασαν τις εξελίξεις στο ελληνικό κράτος και άλλαξαν τις ισορροπίες των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή. Η δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας, η κατοχή της Κύπρου, η συνθήκη του Βερολίνου και κυρίως το Ανατολικό Ζήτημα συνολικά, επηρέασαν τον ρου της ιστορίας (Κυριακίδης, 1892).

Η Μεγάλη Ιδέα έχει τις απαρχές της σε μια ομιλία του πολιτικού και μέλους της συνέλευσης της Αθήνας, Ιωάννη Κωλέττη. Ωστόσο, η ομιλία εκείνη είχε έναν έντονο απόηχο, που οδήγησε σε μεγάλες αλλαγές στην ελληνική κοινωνία και, κατά κάποιο τρόπο, προέκυψαν από αυτήν διάφορες ιδέες και προγράμματα για την εδαφική επέκταση της Ελλάδας. Ο Ιωάννης Κωλέττης ήταν στην καταγωγή Αρμάνος από την Ήπειρο, γεννήθηκε στο Συρράκο και σπούδασε στα Γιάννενα και την Πίζα. Υπήρξε σημαντικός συμμετέχων στην ελληνική εξέγερση. Μετά τη δημιουργία του ελληνικού κράτους διετέλεσε Υπουργός Άμυνας και Ναυτικών, στη συνέχεια κατείχε τη θέση του Προέδρου του Υπουργικού Συμβουλίου και αργότερα ήταν Έλληνας απεσταλμένος στη γαλλική πρωτεύουσα και αρχηγός του λεγόμενου «φιλογαλλικού» κόμματος στην Ελλάδα (Jovanovsk, 2022). Ο Κωλέττης είχε μια αξιόλογη καριέρα και είχε μεγάλη επιρροή στην ελληνική κοινωνία, λόγω της μόρφωσης και της ικανότητάς του. Ως εκ τούτου, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι σε μία εποχή με έντονο εθνικισμό και αλυτρωτισμό στα Βαλκάνια και στην Ανατολική Μεσόγειο, εντάσσεται και η συγκεκριμένη ομιλία στην ελληνική συνέλευση, όπου χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά ο όρος «Μεγάλη Ιδέα» (Μαλέσης, 2018).

Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα ουσιαστικά επέτρεψε στον Κωλέττη να εκφωνήσει την ομιλία του που θα είχε τεράστιο αντίκτυπο, όχι μόνο στην ελληνική, αλλά και στη βαλκανική ιστορία και όχι μόνο. Στην Ελλάδα υπήρχε μεγάλη δυσαρέσκεια για την κυριαρχία των «Βαυαρών», όπως αποκαλούνταν ο βασιλιάς Όθωνας και οι σύμβουλοί του, που κατάγονταν από τη Βαυαρία. Ο βασιλιάς κυβερνούσε με αυταρχικό τρόπο. Η γερμανική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε στη διοίκηση, μαζί με την ελληνική, και οι Έλληνες αξιωματούχοι ήταν υπεύθυνοι μόνο για τμήματα εντός του Συμβουλίου των Γραμματέων. Ακόμη, σε μια ορθόδοξη συντηρητική κοινωνία όπως η ελληνική, ο διαχωρισμός της τοπικής εκκλησίας από το

Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως το 1833, με αντικανονικό τρόπο, προκάλεσε τεράστιες εντάσεις στο κράτος. Επιπλέον, η αδυναμία της χώρας να εξυπηρετήσει τα διεθνή της χρέη και οι προσπάθειές της να εφαρμόσει τη μεγάλη ιδέα είχαν δημιουργήσει τόσο εγχώρια οικονομικά προβλήματα, όσο και προβλήματα διεθνούς αξιοπιστίας. Παράλληλα, επικρατούσε πολιτική αστάθεια και μεγάλη ανασφάλεια στην ύπαιθρο, λόγω της αδυναμίας του ελληνικού κράτους να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις μάστιγες της ληστείας και της πειρατείας. Λόγω των υφιστάμενων αντιδράσεων στις οικονομικές δυσκολίες και στον αυταρχικό και αναποτελεσματικό τρόπο διακυβέρνησης, επήλθε το 1843 η «Επανάσταση» της 3ης Σεπτεμβρίου, που ανάγκασε τον μονάρχη να δεχτεί το Σύνταγμα του 1844. Αυτό ήταν ουσιαστικά το πρώτο σύνταγμα του σύγχρονου ελληνικού κράτους (Σταυριανός, 2000).

Στα γεγονότα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ο Κωλέττης βρισκόταν στο πόστο του στο Παρίσι ως εκπρόσωπος της Ελλάδας στη Γαλλία. Η νέα κατάσταση δεν μπορούσε να τον αφήσει αδιάφορο, ειδικά από τη στιγμή που θεωρούνταν αρχηγός του φιλογαλλικού κόμματος στο μικρό βαλκανικό βασίλειο. Ο Κωλέττης επέστρεψε από το Παρίσι τον Οκτώβριο του 1843, υποδεχόμενος χιλιάδες οπαδούς του. Αμέσως ανέλαβε δράση με στόχο τη ρύθμιση των πολυάριθμων θεμάτων που αντιμετώπιζε η ελληνική κοινωνία. Η άφιξη του Κωλέττη στη χώρα έγινε την κατάλληλη στιγμή, δεδομένου ότι η Συντακτική Συνέλευση επρόκειτο να ξεκινήσει εργασίες. Ο Κωλέττης έγινε μέλος της Συνέλευσης που άρχισε τις εργασίες στις 8 Νοεμβρίου 1843 (Μαργαρίτης κ.ά., 1999). Στις 20 Νοεμβρίου 1843, για πρώτη φορά στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, η νέα Βουλή ξεκίνησε τις συζητήσεις για το πρώτο ελληνικό σύνταγμα. Στη συνεδρίαση της Βουλής στις 26 Νοεμβρίου 1843, τα μέλη της εξέλεξαν μια επιτροπή 21 μελών για τη σύνταξη ενός Συντάγματος. Οι προετοιμασίες του συντάγματος ήταν ουσιαστικά στα χέρια των αρχηγών των τριών κομμάτων: του Μαυροκορδάτου του «Αγγλικού», του Ι. Κωλέττη του «Γαλλικού» και του Μεταξά του «Ρωσικού». Στα τέλη Δεκεμβρίου 1843, η διορισμένη επιτροπή παρουσίασε ένα σχέδιο συντάγματος στη Βουλή. Οι εργασίες του Κοινοβουλίου για τη συζήτηση του σχεδίου συντάγματος ξεκίνησαν στις 3 Ιανουαρίου 1844. Οι ηγέτες των τριών πολιτικών ομάδων στην Ελλάδα γεννήθηκαν εκτός των γεωγραφικών ορίων του βασιλείου. Ήταν αναμενόμενο ότι θα έπρεπε να συμπάσχουν με τις απαιτήσεις των αλλοδαπών Ελλήνων κατά τις συζητήσεις στην ελληνική Βουλή. Ο Ι. Κωλέττης δεν ήταν ευχαριστημένος από την εξέλιξη της πολιτικής πορείας στην Ελλάδα και πριν από την ψήφιση του νέου Συντάγματος. Στην επιστολή του προς τον Desages, διευθυντή πολιτικών υποθέσεων του γαλλικού υπουργείου Εξωτερικών, Κωλέττης τόνισε ότι ανησυχεί για το μέλλον του νέου πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα και παραπονέθηκε για την αδυναμία του Μαυροκορδάτου να τα

βγάλει πέρα με τον Μεταξά. Στην επιστολή του προς τον Γάλλο φίλο του, ο Ι. Κωλέττης εξέθεσε την άποψή του για τον σχηματισμό της κυβέρνησης:

Το υπουργείο, λοιπόν, πρέπει να είναι ισχυρό για να φέρει εις πέρας με επιτυχία το βαρύ έργο που θα του επιβληθεί. Όσο για τον εαυτό μου, δεν φοβάμαι πολύ ένα τέτοιο βάρος. αλλά θέλω να το αντέξω ευγενικά. Εύχομαι να έχω όλες τις πιθανές ευκαιρίες για επιτυχία. Για να πετύχω, πρέπει να με αποσπάσουν άντρες που θα μου αφοσιωθούν. Αν η διοίκηση δεν είναι στο μυαλό μου, η επιτυχία είναι αδύνατη... Πιστεύω ότι μπορώ να τη σώσω, αλλά πρέπει να έχω τα απαραίτητα μέσα. Ως εκ τούτου, είμαι αποφασισμένος να μην απομακρυνθώ από τη γραμμή συμπεριφοράς.

Με άλλα λόγια, δεν ήταν διατεθειμένος να υποστηρίξει καμία κυβέρνηση που δεν θα λειτουργούσε όπως νόμιζε ότι θα έπρεπε. Ο Ι. Κωλέττης δεν απέκλεισε το ενδεχόμενο να στηρίξει τον Μαυροκορδάτο ως πρωθυπουργό, αλλά ήταν απαραίτητο να έχει δικούς του υπουργούς σε μια τέτοια κυβέρνηση. Όπως είπε, ο Ι. Κωλέττης τάχθηκε υπέρ του σχηματισμού κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Μαυροκορδάτο. Αυτή η υποστήριξη δεν σήμαινε ότι ο Κωλέττης είχε εγκαταλείψει, στο μέλλον, να γίνει επικεφαλής της ελληνικής κυβέρνησης. Πρέπει να ειπωθεί ότι η πίεση του Γάλλου πρέσβη στην Αθήνα, Πισκατορίου, στον Ι. Κωλέττη, να υποστηρίξει τον σχηματισμό κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Μαυροκορδάτο, απέδωσε αποτελέσματα (Sotironic, 2018).

Η κυβέρνηση Μαυροκορδάτου διήρκεσε μόλις τέσσερις μήνες. Ο Ι. Κωλέττης και ο Μεταξάς ευθυγραμμίστηκαν και έτσι προκάλεσαν την πτώση του. Ο Μαυροκορδάτος είχε κάνει μεγάλο λάθος. Είχε επιτρέψει στους πολιτικούς του αντιπάλους να τον κατηγορήσουν ότι συγκεντρώνει όλη την εξουσία υπό τον έλεγχό του, χρησιμοποιώντας παράνομα μέσα για να αποκτήσει την εξουσία. Κατηγορήθηκε από τους αντιπάλους του για εξαπάτηση στις εκλογές του Ιουνίου 1844, που είχαν γίνει στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Ο Μαυροκορδάτος εξελέγη από τους καθηγητές στο Πανεπιστήμιο βουλευτής, αν και ο ίδιος δεν ήταν καθηγητής. Η εκλογή του σε βουλευτή προκάλεσε ένα τεράστιο κύμα δυσαρέσκειας και κριτικής στη χώρα. Ο Ι. Κωλέττης δεν δυσκολεύτηκε να πείσει τους καθηγητές για τον παράνομο χαρακτήρα της εκλογής του Μαυροκορδάτου. Η εκλογή Μαυροκορδάτου κηρύχθηκε άκυρη και έγιναν νέες εκλογές. Ο αρχηγός του «Αγγλικού» κόμματος δεν ήταν μόνος που δημιούργησε προβλήματα και νοθεία κατά τις μακροχρόνιες εκλογές του 1844. Ο υπουργός Δικαιοσύνης του, Λόντος, έδωσε μυστική εντολή στους χωροφύλακες της Πάτρας να χρησιμοποιήσουν κάθε μέσο για να αποκτήσουν την πλειοψηφία των ψήφων υπέρ του. Ωστόσο, η εντολή του δόθηκε στη δημοσιότητα από κάποιους από αυτούς με τους οποίους είχε επικοινωνήσει. Η γενική

αγανάκτηση ήταν τόσο μεγάλη που ο Λόντος αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Αυτή ήταν μια μεγάλη ευκαιρία για τον Ι. Κωλέττη να ρίξει την κυβέρνηση Μαυροκορδάτου. (Sotiropoulos, 2018).

Ο Έλληνας βασιλιάς Όθωνας διόρισε αμέσως τον Ι. Κωλέττη να σχηματίσει νέα Κυβέρνηση. Έτσι, ο Ι. Κωλέττης έγινε πρωθυπουργός στις 6 Αυγούστου 1844. Η υποστήριξη και η συμπάθειά του προς τον βασιλιά Όθωνα δεν ήταν μυστικό για τους Έλληνες πολιτικούς και την κοινή γνώμη. Αμέσως μετά την ανακήρυξη του Κωλέττη στην πρωθυπουργία με βασιλικό διάταγμα, εξέδωσε προκήρυξη προς τους Έλληνες, όπου δήλωνε την επιθυμία του να βελτιώσει την κατάσταση στη χώρα. Επιπλέον, υπήρχε ένα νήμα ευγνωμοσύνης προς τον βασιλιά που μπορεί να ανιχνευθεί στη Διακήρυξη. Στην αρχή της διακυβέρνησής του στην Ελλάδα, ο Ι. Κωλέττης απολάμβανε την υποστήριξη του Μεταξά και του «ρωσικού» κόμματός του. Αυτή η υποστήριξη ήταν πολύ σημαντική για τον αρχηγό του «γαλλικού» κόμματος γιατί δεν είχε πλειοψηφία στο ελληνικό κοινοβούλιο χωρίς τις ψήφους των οπαδών του Μεταξά. Ο Μεταξάς ήταν επικεφαλής των Υπουργείων Ναυτικών και Οικονομίας, ενώ ο πρωθυπουργός Ι. Κωλέττης επιφύλαξε για τον εαυτό του τα Υπουργεία Εξωτερικών, Εσωτερικών και Εκκλησιαστικών. Ο Ι. Κωλέττης έγινε η πιο κυρίαρχη προσωπικότητα από τον Μεταξά στην ελληνική κυβέρνηση. Βήμα-βήμα, πέτυχε να μειώσει την επιρροή του αρχηγού του «ρωσικού» κόμματος (Δερτιλής, 2004).

Ο Κωλέττης απέφυγε να υποβάλει σοβαρές αλλαγές στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα για να μην βλάψει τα κατοχυρωμένα συμφέροντα και ταυτόχρονα εναλλαγή κυβερνητικών θέσεων σε έμπιστους φίλους και επίδοξους φίλους, προσφέροντάς τους υποσχέσεις για χάρες. Η πατρωνία έγινε ο κύριος μηχανισμός για να παραμείνει ο Κωλέττης στην εξουσία. Ως υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων, πρόσφερε εργασία σε ορισμένους άνεργους ετερόχθονες στο νεοϊδρυθέν Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η κυβέρνησή του εισήγαγε τον έλεγχο της απασχόλησης στο Πανεπιστήμιο. Η ανάδειξη και η αντικατάσταση καθηγητών ήταν στα προνόμια του Υπουργείου Παιδείας. Ο Κωλέττης χρησιμοποίησε αυτή την αυθαίρετη εξουσία, απολύοντας επτά καθηγητές με υπουργικό διάταγμα και τους αντικατέστησε με άλλους φιλικούς προς την κυβέρνηση. Εδώ θα θέλαμε να υπογραμμίσουμε ότι ο θεμελιωτής της νεοελληνικής ιστοριογραφίας Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, μη γηγενής Έλληνας στην καταγωγή, απολύθηκε από το αξίωμά του μετά τη δημοσίευση του Συντάγματος το 1844. Ο Παπαρρηγόπουλος υποστήριξε σταθερά την πολιτική του Κωλέττη (Δερτιλής, 2004).

Η Μεγάλη Ιδέα έγινε επίσημο δόγμα καθ' όλη τη διάρκεια της διακυβέρνησης του Κωλέττη, ενώ ο Έλληνας πρωθυπουργός εργάστηκε για την εδραίωση της μοναρχίας στην Ελλάδα και της θέσης του βασιλιά Όθωνα.

Κλείνοντας, η ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της οικονομίας και του κράτους ήταν δευτερεύουσες προτεραιότητες τόσο για τον Όθωνα όσο και για τα πολιτικά κόμματα της εποχής, με εξαίρεση πιθανώς το «αγγλικό» κόμμα, με επικεφαλής τον Μαυροκορδάτο. Ωστόσο, η επιρροή και η πρόσβαση στην εξουσία του «αγγλικού» κόμματος ήταν περιορισμένη κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα. Μεταξύ 1854 και 1857, το λιμάνι του Πειραιά αποκλείστηκε και καταλήφθηκε από Βρετανούς και Γάλλους, με το πρόσχημα ότι θα εξαναγκάσουν την Ελλάδα να τακτοποιήσει το εξωτερικό της χρέος, αλλά κυρίως για να την αποτρέψουν από το να επωφεληθεί εδαφικά από τη ρωσοτουρκική σύγκρουση στην Κριμαία (ρωσικός πόλεμος εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας). Η κατοχή έληξε μόνο μετά τη σύσταση Διεθνούς Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου, για να αναγκάσει την Ελλάδα να αρχίσει να εξυπηρετεί το διεθνές χρέος της (Sotirović, 2018).

Οι συνεχείς οικονομικές δυσκολίες, η αναποτελεσματική και αυταρχική διακυβέρνηση και η έλλειψη προόδου στην υλοποίηση της «Μεγάλης Ιδέας», σε συνδυασμό, τροφοδοτούσαν συνεχείς εξεγέρσεις. Δεδομένης της αυξανόμενης δυσπιστίας των προστάτιδων δυνάμεων, ιδιαίτερα της Βρετανίας, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ο μονάρχης αναγκάστηκε τελικά να εξοριστεί στις 12 Οκτωβρίου 1862, μετά από ένα κύμα εξεγέρσεων. Μετά την αναγκαστική εξορία του Όθωνα, η ελληνική κυβέρνηση μετακινήθηκε προσωρινά σε μια τριμελή επιτροπή διαμεσολάβησης. Στις εκλογές που ακολούθησαν τον Νοέμβριο του 1862, η χώρα μοιράστηκε μεταξύ των λεγόμενων «ορεινών» με αρχηγό τον Κωνσταντίνο Κανάρη και των «πεδινών» με αρχηγό τον Δημήτριο Βούλγαρη. Τα ονόματα των δύο παρατάξεων αντιγράφηκαν από τη Γαλλική Εθνοσυνέλευση. Η μεταξύ τους σύγκρουση παραλίγο να οδηγήσει σε εμφύλιο πόλεμο τον Φεβρουάριο του 1863, κατά τη συνεδρίαση της Εθνοσυνέλευσης που είχε συγκροτηθεί μετά τις εκλογές. Στο προσκήνιο μπήκαν οι αρχηγοί του φιλορωσικού και φιλοαγγλικού κόμματος της χώρας, Μεταξάς και Μαυροκορδάτος (Μιχαηλίδης, 2006).

1.2 Η ομιλία του Κωλέττη και η Δημιουργία της «Μεγάλης Ιδέας»

Στην Ελλάδα, υπήρχε έντονη αίσθηση ότι οι Έλληνες, καθώς και οι άλλοι ορθόδοξοι χριστιανοί από τα Βαλκάνια, που είχαν έρθει στο βασίλειο από άλλα μέρη της χερσονήσου κατά τη διάρκεια και μετά τον πόλεμο της ανεξαρτησίας, έπρεπε να εκδιωχθούν από τις θέσεις που

είχαν στο δημόσιο τομέα, ακόμη και να στερηθούν την ελληνική ιθαγένεια. Νέοι απόφοιτοι του Πανεπιστημίου Αθηνών αντιτάχθηκαν σθεναρά στο δικαίωμα των λεγόμενων «εξωτερικών Ελλήνων» να κατέχουν δημόσια αξιώματα. Οι ετερόχθονες θεώρησαν ότι ο πόλεμος της ανεξαρτησίας επηρέασε ολόκληρο το ελληνικό έθνος, τόσο στο Βασίλειο της Ελλάδος όσο και στο Οθωμανικό κράτος, και έτσι άξιζαν πολιτικά δικαιώματα στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος. Τα επιχειρήματα των αυτοχθόνων βρίσκονταν σε πλήρη αντίθεση. Επέμεναν στον περιορισμό της γεωγραφικής περιοχής στην επικράτεια την εποχή του πολέμου, υπονοώντας μια συγκεκριμένη περιοχή στα νοτιότερα μέρη της Βαλκανικής Χερσονήσου στην οποία μόνο όσοι γεννήθηκαν εντός των συνόρων της είχαν πολιτικά δικαιώματα (Μιχαηλίδης, 2006).

Ο Κωλέττης, ετερόχθων ο ίδιος, υποστήριζε ένθερμα την υπόθεση όσων δεν γεννήθηκαν μέσα στο βασίλειο. Πίστευε ακράδαντα ότι Έλληνες δεν ήταν μόνο όσοι ήταν κάτοικοι του βασιλείου, αλλά και όσοι ζούσαν εκτός των συνόρων του μικρού ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Σε μια τέτοια ατμόσφαιρα, στις 14 Ιανουαρίου 1844, συγκλήθηκε Εθνοσυνέλευση, ο Ι. Κωλέττης εκφώνησε μια ομιλία, που θα έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του ελληνικού εθνικισμού και στις εδαφικές απαιτήσεις του νεαρού και αδύναμου βαλκανικού κράτους. Στην ομιλία του, έκανε αναφορά σε μια «Μεγάλη Ιδέα», στο πλαίσιο του δικαιώματος κάθε έθνους να έχει μια τέτοια ιδέα, χωρίς να εξηγεί τι εννοούσε με τον όρο. Με την ομιλία του, ο Κωλέττης θέλησε να δείξει ότι η ελληνική ιθαγένεια ήταν δικαίωμα και όσων γεννήθηκαν εκτός των συνόρων του βασιλείου, όχι μόνο όσων είχαν προέλθει από την επικράτεια του νέου ελληνικού κράτους. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια των συζητήσεων, υπήρξε διαφωνία σχετικά με τα δικαιώματα που θα παραχωρούνταν σε όσους είχαν γεννηθεί εντός του ελληνικού κράτους, και σε όσους είχαν γεννηθεί στην οθωμανική επικράτεια και επέστρεψαν στην Ελλάδα, κατά τη διάρκεια ή στο τέλος της ελληνικής επανάστασης. Σ' εκείνο το σημείο ο Κωλέττης εκφώνησε την ομιλία του υποστηρίζοντας την άποψή του (Jovanovski, 2022). Η ομιλία δημοσιεύτηκε στις εφ. «*Ελπίς*», «*Αιών*» και «*Φωνή του Λαού*».

Στην ομιλία του, ο Κωλέττης αναφέρθηκε στην κρίσιμη ιστορική στιγμή, κατά την οποία οι Έλληνες κλήθηκαν να δώσουν όρκο υπέρ της ανεξαρτησίας της πατρίδας. Αυτός ο όρκος, ο οποίος χαρακτηρίστηκε ως ιερός και αφιερωμένος, τονίστηκε για τη σημασία του, υποδεικνύοντας ότι όλοι οι πατριώτες έπρεπε να είναι πρόθυμοι να θυσιάσουν τα πάντα, συμπεριλαμβανομένης της ζωής τους, για την ανεξαρτησία της Ελλάδας και την προάσπιση της χριστιανικής πίστης. Ο Κωλέττης υπογράμμισε τον όρκο και τη «Μεγάλη Ιδέα» ως θεμελιώδη στοιχεία για την επίτευξη της ανεξαρτησίας της Ελλάδας. Από την αρχή της ομιλίας του, ανέφερε τον όρο «Μεγάλη Ιδέα», χωρίς να τον εξηγεί ρητά, αφήνοντας να εννοηθεί από τα

συμφραζόμενα, ότι η Μεγάλη Ιδέα συνδέεται με την υπερηφάνεια που πρέπει να αισθάνεται ο ελληνικός λαός, λόγω της ιστορικής του καταγωγής. Τέλος, ο Κωλέττης αναφέρθηκε σε ήρωες του ελληνικού αγώνα, όπως ο Κολοκοτρώνης, ο Ζαΐμης, ο Υψηλάντης και άλλοι, οι οποίοι αφιέρωσαν τη ζωή τους στην υπόθεση της ανεξαρτησίας της Ελλάδας. Τα ονόματά τους μνημονεύτηκαν ως σύμβολα αφοσίωσης και πατριωτισμού, εκφράζοντας την επιθυμία του ομιλητή να δει τους συμπατριώτες του να αγωνίζονται με τον ίδιο πνευματικό ζήλο για την ελευθερία της πατρίδας τους (Δερτιλής, 2004).

Σε κάποιο σημείο της ομιλίας του, ο Κωλέττης φάνηκε να εκφράζει την ανησυχία του σχετικά με τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι Έλληνες την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα, μετά την ανεξαρτησία τους. Επισήμανε πως κατά τη διάρκεια του αγώνα για την ανεξαρτησία της Ελλάδας, όλοι οι Έλληνες ενώθηκαν σε μια κοινή προσπάθεια, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές ή άλλες διαφορές και λόγω αυτής της ενότητας κατάφεραν να επιτύχουν μεγάλο μέρος των στόχων τους. Ωστόσο, ο Κωλέττης εξέφρασε ανησυχία για το γεγονός, ότι μετά την ανεξαρτησία, οι Έλληνες φαίνεται να διαφωνούν για το ποιοι είναι Έλληνες και ποιοι όχι. Με βάση το παραπάνω, ο Κωλέττης προέτρεψε τους Έλληνες να μην ξεχνούν αυτή την αλληλεγγύη και να συνεχίσουν τον αγώνα για την πολιτική και εθνική τους ευημερία (Μαργαρίτης κ.ά., 1999).

Η αναφορά του Κωλέττη στον Ρήγα, στην εξέγερση του 1821, που οδήγησε στη δημιουργία του ελληνικού κράτους, και στη μοίρα της χώρας του να φωτίσει την Ανατολή, καθώς η παρακμή της φώτιζε τη Δύση - πιθανώς αναφερόμενη στην πτώση του Βυζαντίου και την αποχώρηση πολλών υπηκόων του στο δυτικό τμήμα της ευρωπαϊκής ηπείρου, καθώς και στη συμβολή της Αρχαίας Ελλάδας στην Ευρώπη - προκάλεσαν σύντομα μια σειρά σημαντικών αλλαγών στην ελληνική κοινωνία σε εθνικό επίπεδο (Δερτιλής, 2004).

Αναλύοντας το κείμενο της ομιλίας του Κωλέττη, τους λόγους, καθώς και τις συνέπειες, αξίζει να σημειωθεί πως ο όρος «Μεγάλη Ιδέα» περιέχει τρεις διαπιστώσεις: σε πολιτικό επίπεδο σήμαινε μια παθιασμένη επιθυμία να επιτευχθεί η ενότητα του έθνους, σε ιστορικό επίπεδο την επιβεβαίωση αυτής της ενότητας, και τέλος, κατέχει την ιστορική αποστολή της Ελλάδας ως μεσολαβητής μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Επίσης, ένας από τους σημαντικότερους στόχους της «Μεγάλης Ιδέας» ήταν η δράση εκπολιτισμού της Ανατολής, δηλαδή η μεταφορά και προβολή του δυτικού πολιτισμού στην περιοχή της Ελλάδας (Clog, 1992).

Ο Κωλέττης, ως Πρωθυπουργός, ήθελε να δείξει ότι η Ελλάδα ήταν ο απόστολος που έπρεπε να ελευθερώσει τους σκλαβωμένους Έλληνες και να τους ενώσει σε μια μεγάλη και ισχυρή

αυτοκρατορία, και προς αυτή την κατεύθυνση έπρεπε να φανεί ότι η κυβέρνηση καλλιέργησε αυτή την ιδέα. Έτσι, εργάστηκε για την υλοποίησή της ως πρωταρχικό της καθήκον (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006). Ο Κωλέττης χρησιμοποίησε επιδέξια τη «Μεγάλη Ιδέα» για να διατηρήσει τη σταθερότητα της δικής του κυβέρνησης και ενθάρρυνε ορισμένες αντισωμανικές δραστηριότητες, για τις οποίες τόσο ο ίδιος όσο και η κυβέρνηση στην Κωνσταντινούπολη γνώριζαν ότι δεν μπορούσαν να παραβιάσουν την εδαφική ακεραιότητα του οθωμανικού κράτους (Δερτιλής, 2004).

Είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί ότι η επιλογή της Αθήνας, ως πρωτεύουσας, ήταν ουσιαστικά η χρονική λύση, έως ότου η Κωνσταντινούπολη θα ενσωματωθεί στο ενιαίο εθνικό κράτος της Ελλάδας, σύμφωνα με το σχέδιο της Μεγάλης Ιδέας. Στις αρχές της δεκαετίας του 1830, η Αθήνα δεν ήταν, αφενός, παρά ένα «μεγάλο χωριό», αλλά από την άλλη ήταν ένας οικισμός στον οποίο κυριαρχούσαν τα επιβλητικά ερείπια της αρχαιότητας, όπως η Ακρόπολη και ο υπέροχος Παρθενώνας της, με τις σχέσεις τους και με τις δόξες της Κλασικής Εποχής, της ελληνικής ιστορίας. Η επιλογή της Αθήνας ήταν σαφής δείκτης του πολιτιστικού προσανατολισμού μιας νέας Ελλάδας προς το κλασικό παρελθόν της ελληνικής εθνικής ιστορίας. Πολύ σύντομα οι υποστηρικτές της Μεγάλης Ιδέας ανέπτυξαν ένα ιδεολογικό πλαίσιο, που συνέδεσε την ελληνική κλασική ιστορία με τη μεσαιωνική βυζαντινή εποχή και τη νεότερη περίοδο σε μια θεωρία αδιάσπαστης συνέχειας της εθνικής ιστορικής εξέλιξης. Η ελληνική γλώσσα εκείνη την εποχή γνώρισε την Καθαρεύουσα – κάθαρση της γλώσσας σύμφωνα με τα κλασικά πρότυπα. Το 1837 ιδρύθηκε το πανεπιστήμιο με πρωταρχικό καθήκον να διαδώσει τις ιδέες ενός ελληνικού πολιτισμού και πολιτισμού για χάρη του επανελληνισμού των Ελλήνων. Οι φοιτητές του πανεπιστημίου, ωστόσο, δεν ήταν μόνο από την Ελλάδα αλλά και από άλλες ελληνοκατοικημένες περιοχές, οι οποίοι στη συνέχεια επιστρέφοντας στα σπίτια τους διέδιδαν τις ιδέες του ελληνισμού και την ενοποίηση των ελληνικών εδαφών σε ένα ενιαίο έθνος-κράτος. Οι οθωμανικές αρχές ξεκίνησαν μόνο μετά τον Ελληνο-Οθωμανικό Πόλεμο του 1897 να περιορίζουν την εκπαιδευτική και εθνική προπαγάνδα μεταξύ των ετερόχθων Ελλήνων, δηλαδή εκείνων που ζούσαν στη διασπορά (Sotiroνiό, 2018).

1.3 Η ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας

Η «Μεγάλη Ιδέα» περιελάμβανε διαφορετικά στοιχεία που διαμόρφωσαν τη μορφή της, μέσα στα χρόνια. Υπήρχαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί εντός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας που διατήρησαν ζωντανή μια παράδοση καθαρά ελληνική σε αντίθεση με τους Τούρκους

(Πόντος, Καππαδοκία κ.λπ.). Μερικά από αυτά συνεχίζουν μια παλιά παράδοση που έγινε εθνικό στοιχείο μετά την τουρκική κατάκτηση, αντιστέκονται σε αυτήν (Πόντος, Καππαδοκία, Κωνσταντινούπολη, Ανατολική Θράκη, Κύπρος) και άλλα διαμορφώθηκαν κατά την Τουρκοκρατία για συγκεκριμένους λόγους (Έλληνες της Δυτικής Μικράς Ασίας, Έλληνες των Πριγκιπάτων). Το ελληνικό χρηματιστηριακό κεφάλαιο είχε συναλλαγές στα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία. Έτσι, δεν μπορούσε να δεχτεί ως ελληνικό κράτος αυτό που σχηματίστηκε το 1830, αφού δεν είχε κανένα ενδιαφέρον για την περιοχή αυτή. Δεν θα μπορούσε να υπάρξει κράτος, που να μην περιλάμβανε την περιοχή συμφερόντων του. Το ορθόδοξο πατριαρχείο έπαιξε καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της «Μεγάλης Ιδέας». Για το πατριαρχείο δεν υπήρχε άλλη λύση από την ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η εμπλοκή των μειονοτήτων στην οθωμανική κρατική μηχανή και ο σημαντικός ρόλος που έπαιξαν οι Έλληνες διανοούμενοι ενθάρρυναν τη «Μεγάλη Ιδέα», αφού ακόμη και αυτοί περίμεναν την επανίδρυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (Βακαλόπουλος, 1991).

Οι υποστηρικτές της μεγάλης ιδέας επιθυμούσαν την ένωση όλων των λαών της εγγύς Ανατολής μέσα σε ένα ενιαίο κράτος, με την Κωνσταντινούπολη ως πρωτεύουσα. Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης και η επιστροφή της Αγίας Σοφίας στην ορθόδοξη χριστιανική λατρεία αποτελούσαν την κορωνίδα του ελληνικού ιδεώδους. Η ιδεολογία αυτή επηρέασε τις πολιτικές επιλογές του ελληνικού κράτους και αναδιαμόρφωσε την ελληνική σκέψη, απομακρύνοντάς την από τις ιδέες του Διαφωτισμού (Παπαρηγόπουλος, 1932). Ο Διαφωτισμός, εμπνευσμένος από την αρχαία ελληνική παράδοση, αντιμετώπισε αντίσταση από την Ορθόδοξη Εκκλησία, λόγω της επιθυμίας της τελευταίας να διατηρήσει την εξουσία της. Κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, ο λαός ενδυναμώθηκε από τη θρησκεία και συνέδεσε τον αγώνα του με τον Χριστιανισμό, δημιουργώντας μια θρησκευτική ταύτιση. Αυτή η ταύτιση σταδιακά εξελίχθηκε σε ένα θεμελιώδες στοιχείο του ελληνικού έθνους, συνδέοντάς το με το Βυζάντιο. Ταυτόχρονα, η εμφάνιση της «Μεγάλης Ιδέας» οδήγησε στη δημιουργία ενός συνολικού ιστορικού αφηγήματος, που περιλαμβάνει όλες τις σημαντικές περιόδους και παραμέτρους, που επηρέασαν την πορεία του ελληνικού έθνους, συμπεριλαμβανομένου του αλτρωτισμού, της εδαφικής επέκτασης και της εθνική ομοιογένειας (Τσενές, 2018).

Ο στρατός διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην επίτευξη των εθνικών στόχων της χώρας, καθώς και στις πολιτικές επιπτώσεις στην οικονομική και πολιτική ζωή της. Η αποτελεσματικότητα του στρατού ήταν συνυφασμένη με τις δυνατότητες και τους πόρους του κράτους. Έτσι, σε ένα κράτος που δεν αρκούσαν στα όρια που θεσπίστηκαν το 1830- 1832, ο στρατός αναδείχθηκε ως σημαντικό θεσμικό όργανο, αντιπροσωπεύοντας την προστασία των εθνικών συμφερόντων.

Οι υψηλές στρατιωτικές δαπάνες επηρέασαν τους προϋπολογισμούς και εμπόδισαν την ανάπτυξη άλλων τομέων της οικονομίας. Επιπλέον, οι πολιτικές ηγεσίες χρησιμοποίησαν τα εθνικά θέματα και τον αλυτρωτικό εθνικισμό για να κερδίσουν ψήφους, καταγγέλλοντας τις εσωτερικές αδυναμίες και εστιάζοντας στους πολιτικούς αντιπάλους. Έτσι, τα εθνικά θέματα χρησιμοποιήθηκαν όχι μόνο για την αντιμετώπιση εξωτερικών κινδύνων, αλλά και για την εσωτερική πολιτική προβολή (Μαργαρίτης κ.ά., 1999).

Ο διάδοχος του βασιλιά Όθωνα επελέγη και επιβλήθηκε ξανά από τις προστάτιδες δυνάμεις. Ήταν Δανός πρίγκιπας, ο δεύτερος γιος του διαδόχου του δανικού θρόνου, ο οποίος ανακηρύχθηκε Βασιλιάς Γεώργιος Α'. Ο Γεώργιος κυβέρνησε για μισό αιώνα, από το 1863 έως το 1913. Ήταν Αγγλόφιλος και πρόθυμος να δεχτεί ένα πιο δημοκρατικό σύνταγμα. Η Ελλάδα έγινε έτσι Κοινοβουλευτική Μοναρχία. Η πρώτη περίοδος της βασιλείας του Γεωργίου συνοδεύτηκε από πολιτική αστάθεια. Μεταξύ 1863 και 1874 έγιναν περισσότερες από 20 κυβερνητικές αλλαγές μεταξύ των «ορεινών» και των «πεδινών». Ο σημαντικότερος πολιτικός εκείνης της εποχής ήταν ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, ο οποίος διετέλεσε πρωθυπουργός της Ελλάδας δέκα φορές, για μια συνολική περίοδο σχεδόν 7,5 ετών. Μετά το 1874 κύριος πολιτικός αστέρας στην Ελλάδα ήταν ο Χαρίλαος Τρικούπης, πολιτικός του οποίου η πολιτική βασιζόταν στις μεταρρυθμίσεις στην οργάνωση του κράτους και του στρατού και στην ενίσχυση της οικονομίας. Ο Τρικούπης πίστευε ότι τέτοιες μεταρρυθμίσεις ήταν βασικές προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση των εθνικών φιλοδοξιών της Ελλάδας, όπως η «μεγάλη ιδέα» και κυριάρχησε στην ελληνική πολιτική από το 1875 έως το 1895 (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2° Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ

2.1 Αρχή της Δεδηλωμένης

Το Σύνταγμα του 1864 χαρακτηριζόταν ως ένα από τα πιο φιλελεύθερα συντάγματα στην Ευρώπη, παρόλα αυτά παρουσιάζονταν αντιφάσεις κατά την εφαρμογή του. Το εν λόγω Σύνταγμα εξασφάλιζε καθολική ψήφο και ευρύτερες πολιτικές ελευθερίες, προσδίδοντας προοπτικές για ελεύθερη ίδρυση και συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα. Συγκεκριμένα, το άρθρο 10 αναφέρει «Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα του συνέρχεσθαι ησύχως και αόπλως», και ως

συνέχεια το άρθρο 11 αναφέρει ότι «Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τηρούντες τούς Νόμους του Κράτους, οίτινες όμως ουδέποτε δύνανται να υπαγάγωσι το δικαίωμα τουτο εις προηγούμενην της Κυβερνήσεως άδειαν». Επιπλέον, στο άρθρο 14 αναφέρει πως «[...] Ο τύπος είναι ελεύθερος. Η λογοκρισία ως και παν άλλο προληπτικό μέτρον απαγορεύονται. [...]» (Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας, 1864).

Ο Τρικούπης καταδικάζει την αθέμιτη βασιλική πρακτική της πολιτικής παρέμβασης, αποδίδοντας σε αυτήν την αστάθεια, τον υψηλό αριθμό εκλογικών αναμετρήσεων και την εκτενή εκλογική νοθεία. Αυτά τα στοιχεία παρακωλύουν το δικαίωμα του έθνους σε ελεύθερες και άνευ παρεμβολών εκλογικές διαδικασίες (Κούμη, 2022). Τον προβληματισμό για το σαθρό πολιτικό σύστημα που ήταν απόρροια της δυνατότητας του Θρόνου να διορίζει ή να παύει κυβερνήσεις, αλλά κυρίως της πολιτικής φαυλότητας που επικρατούσε ήρθε να διατυπώσει ο Τρικούπης με το άρθρο του «Τις πταίει;». Το άρθρο δημοσιεύθηκε από την εφ. «Καιροί» στις 29 Ιουνίου 1874. Με το άρθρο αυτό ασκεί σφοδρή κριτική εναντίον των ανακτόρων κατηγορώντας πως δεν λαμβάνουν υπόψη την αρχή της Δεδηλωμένης με τους διορισμούς κυβερνήσεων μειοψηφίας. Με το άρθρο αυτό, θεωρείται πως ο ίδιος στρέφεται ενάντια στο στέμμα και του ασκείται δίωξη έπειτα από την αθώωση του εκδότη Κανελλίδη. Θα αφηθεί τελικά ελεύθερος με εγγύηση μετά από βούλευμα των Πλημμελειοδικών (Τρίχα, 2016).

Με το άρθρο αυτό σηματοδοτείται ουσιαστικά η αρχή της Δεδηλωμένης στην Ελλάδα το 1875, σύμφωνα με την οποία ο Βασιλιάς δεσμεύεται να ακολουθεί πιο δημοκρατικές διαδικασίες, όπως το διορισμό πρωθυπουργού με βάση την απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή την υποστήριξη ελεύθερων εκλογών και τον ενισχυμένο ρόλο της Βουλής και της λαϊκής υποστήριξης στη διακυβέρνηση. Επιπλέον, αναφέρεται η στήριξη σε κοινωνικοοικονομικούς τομείς και η διεύρυνση των συνόρων στην εξωτερική πολιτική. Με την εφαρμογή της αρχής της δεδηλωμένης, ενισχύεται ο ρόλος της Βουλής, μειώνεται ο αθέμιτος παρεμβατισμός του βασιλιά και άρα διεξάγονται ελεύθερες και ανόθευτες εκλογές και μοιραία μετασχηματίζεται ο κοινοβουλευτισμός. Το βασικότερο ήταν ότι ο βασιλιάς έχανε την ελευθερία να διορίζει κυβερνήσεις και υπουργούς χωρίς την εμπιστοσύνη της Βουλής. Έτσι, με την αρχή της Δεδηλωμένης, ο Βασιλιάς δεσμευόταν ότι δεν θα διορίζε κυβέρνηση μειοψηφίας, αλλά θα σεβόταν την πλειοψηφία της Βουλής, αλλά και δε θα μπορούσε να παύσει την κυβέρνηση, όσο αυτή θα κατείχε την εμπιστοσύνη της Βουλής (Τζόκας, 1999).

2.2 Η εμφάνιση του Δικομματισμού

Τα πολιτικά κόμματα αποτελούν τη βάση της σωστής λειτουργίας του κοινοβουλευτικού συστήματος. Ωστόσο, μετά την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, τα πολιτικά κόμματα αρχίζουν να παίζουν ενεργό ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας, με τη δημιουργία των τριών ξενικών κομμάτων, του αγγλικού, του γαλλικού και του ρωσικού. Τα τρία αυτά κόμματα πρωτοστάτησαν στην πολιτική ζωή της Ελλάδας για αρκετά χρόνια, σταδιακά όμως παρήκμασαν και αντικαταστάθηκαν από μια νέα γενιά κομμάτων, οι αντιπρόσωποι των οποίων, επειδή δεν είχαν βιώσει τις αντιπαλότητες του παρελθόντος, εργάστηκαν χωρίς προκατάληψη για την ευημερία της χώρας. Η παράλληλη εμφάνιση μιας στοιχειώδους «αστικής τάξης», που ενσωματώθηκε στα πολιτικά κόμματα και έλαβε ηγετικές θέσεις, συνδέεται επίσης με τη συνταγματικο-πολιτική αυτή εξέλιξη. Η καθιέρωση στη Βουλή της αρχής της δεδηλωμένης επέδρασε αποφασιστικά στη μετέπειτα διαμόρφωση των πολιτικών σχηματισμών. Τα κόμματα που σχηματίστηκαν, χαρακτηρίζονταν από σταθερότητα, ενώ επικρατούσε πειθαρχία και οργάνωση στο εσωτερικό αυτών. Τα κόμματα διέθεταν βούληση και πάγια θέση στο κοινοβούλιο. Έτσι, λοιπόν, ήταν εφικτή η γνώση της βούλησης των κομμάτων κι ακόμη περισσότερο η θέση της πλειοψηφίας ήδη, πριν τη διεξαγωγή εκλογών ή τη λήξη της ψηφοφορίας. Αυτή η γνώση οδήγησε στη εμφάνιση προεμπιστοσύνης, η οποία εύλογα θα μετατραπεί αργότερα σε ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή. Είναι φανερό λοιπόν πως η εξέλιξη των πολιτικών κομμάτων αλληλεπιδρά με την εξέλιξη των συνταγματικο-πολιτικών συνθηκών, έτσι όπως αυτές μεταβλήθηκαν με την εισαγωγή του κοινοβουλευτικού συστήματος (Τρίχα, 2016).

Μετά τις εκλογές του 1875, σημειώθηκε μια αισιόδοξη διαφοροποίηση συγκριτικά με άλλες περιόδους. Τα αποτελέσματα των εκλογών έδειξαν πως το 46,5% των βουλευτών είχε επανεκλεγεί για τουλάχιστον τρεις ακόμη φορές, γεγονός που φανέρωνε πως σταδιακά δημιουργούνταν η πεποίθηση πως η ενασχόληση με την πολιτική όφειλε να αποτελεί την κύρια και αποκλειστική ενασχόληση του πολιτευομένου. Με λίγα λόγια, έκανε την εμφάνισή της ένα τμήμα πολιτικών επαγγελματιών, με εμπειρία στο χειρισμό των διάφορων πολιτικών υποθέσεων και στην ενδυνάμωση της σταθερότητας των κομμάτων. Στη συνέχεια, κατά την περίοδο 1875-1880 κανένα κόμμα δεν κέρδισε την πλειοψηφία στις εκλογές που διεξήχθησαν (1875, 1879). Ωστόσο, στις εκλογές του 1884 έκαναν την πρώτη τους εμφάνιση δύο μεγάλα κόμματα, αυτό του Τρικούπη και εκείνο του Δηλιγιάννη, καταλαμβάνοντας το 92,2% τωνεδρών στο κοινοβούλιο και αποδεικνύοντας πως ο Τρικούπης είχε καταφέρει το στόχο του, δηλαδή την εδραίωση του δικομματισμού (Τρίχα, 2016).

Η αρχή της δεδηλωμένης έθετε όρια στο δικαίωμα του αρχηγού κράτους-μονάρχη να διορίζει τον πρωθυπουργό και περιόριζε την ανευθυνότητα των πολιτικών πράξεων και παράλληλα εισήγαγε την έννοια της πολιτικής ευθύνης των υπουργών, αλλά και της κυβέρνησης συνολικά. Η πολιτική ευθύνη σχετίζεται με το γεγονός της ηθικής και νομικής υποχρέωσης των υπουργών και της κυβέρνησης να φανούν αντάξιοι της εμπιστοσύνης της Βουλής. Ωστόσο, το εξελιγμένο κοινοβουλευτικό σύστημα με τη μορφή της δεδηλωμένης πλειοψηφίας δεν έγινε αμέσως αποδεκτό από την ελληνική έννομη τάξη. Η αρχή της δεδηλωμένης ενσωματώθηκε στο ελληνικό συνταγματικό οικοδόμημα το 1927, ενώ μέχρι τότε η αρχή της δεδηλωμένης υφίστατο μόνο στις συνθήκες του πολιτεύματος χωρίς να έχει εισαχθεί η νομική της χροιά με τη θέσπιση της ως συνταγματικού κανόνα ή κανόνα δικαίου. Επίσης, με την εφαρμογή της αρχής της δεδηλωμένης ενισχύθηκε ο δημοκρατικός χαρακτήρας του πολιτεύματος και η συμμετοχή των πολιτικών κομμάτων στη διαμόρφωση του πολιτικού σκηνικού στην Ελλάδα (Κατραμάδος, 2013).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΣ – Οι χειρισμοί του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη σε κρίσιμα γεγονότα

3.1 Γενικά

Ο Τρικούπης διετέλεσε επτά φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας (1875, 1878, 1880, 1882-1885, 1886-1890, 1892, 1893-1895). Μόλις το 1882 εξασφάλισε απόλυτη πλειοψηφία στη Βουλή, οπότε και μπόρεσε να ξεκινήσει το εκσυγχρονιστικό του πρόγραμμα (Χαλαζιάς, 1996). Ο ίδιος εναλλασσόταν στην εξουσία από τότε μέχρι το 1895 με το Θεόδωρο Δηλιγιάννη, γεγονός το οποίο υπονόμει το έργο του.

Ο Τρικούπης στόχευε, γενικότερα, στον εκσυγχρονισμό, την αναδιοργάνωση και την ισχυροποίηση του κράτους, ώστε να μπορέσει να πραγματοποιήσει τη Μεγάλη Ιδέα. Σχετικά με την εξωτερική πολιτική, πίστευε πως οι μεγάλες δυνάμεις δε θα καθυστερούσαν να «δειχθούν ευμενείς» στις ελληνικές διεκδικήσεις. Γι' αυτό επέλεξε την διπλωματική – ειρηνική πολιτική για να καταφέρει να πετύχει τους στόχους του (Βακαλόπουλος, 2005).

Το 1877, ο Τρικούπης έγινε υπουργός εξωτερικών στην κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Κ. Κανάρη. Η κυβέρνηση ξεκίνησε τις διαπραγματεύσεις για την προσάρτηση των αλύτρωτων περιοχών. Οι διαπραγματεύσεις δεν απέδιδαν καρπούς, καθώς η Ελλάδα φαινόταν αδύναμη στις υπόλοιπες χώρες. Συγκεκριμένα, ο ολιγάριθμος στρατός, η έλλειψη πόρων και προετοιμασίας, η ασάφεια των στόχων και η ανοργανωσιά, οδήγησαν την ελληνική κυβέρνηση να πάρει βεβιασμένες και λάθος αποφάσεις. Στις 2 Φεβρουαρίου 1878, κήρυξε την εισβολή στην Θεσσαλία, χωρίς να κηρύξει τον πόλεμο στην Πύλη. Όταν πέθανε ο Κανάρης, τον διαδέχτηκε ο Κουμουνδούρος, ο οποίος έδωσε το Υπουργείο Εξωτερικών στον Θεόδωρο Δηλιγιάννη. Ο ελληνικός στρατός δεν αντιμετώπισε καμία ιδιαίτερη συμπλοκή, καθώς οι τούρκοι προσπάθησαν να την αποφύγουν. Τρεις μέρες μετά την εισβολή, ο ελληνικός στρατός διατάχθηκε να μην προχωρήσει στο εσωτερικό της Θεσσαλίας, ενώ την επόμενη κιόλας, διατάχθηκαν να επιστρέψουν στο ελληνικό έδαφος (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006).

Τον Μάρτιο του 1880, ο Τρικούπης σχημάτισε την τρίτη του κυβέρνηση, η οποία παρέμεινε μέχρι τον Οκτώβριο του 1880. Ο Τρικούπης ανέλαβε τα υπουργεία Εξωτερικών και Οικονομικών, ο Πετμεζάς το υπουργείο Δικαιοσύνης, ο Λομβάρδος το υπουργείο Εσωτερικών, ο Μαυροκορδάτος το υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδευσεως, ο Καραϊσκάκης το υπουργείο Στρατιωτικών και ο Βούλγαρης το υπουργείο Ναυτικών. Η κυβέρνηση ασχολήθηκε κυρίως με τους δύο σημαντικούς τομείς, τη στρατιωτική οργάνωση και την οικονομία. Ως προς τα στρατιωτικά, στόχευε στον εκσυγχρονισμό του στρατού και από την άλλη, ως προς τα οικονομικά, αντικατέστησε τον φόρο της δεκάτης με τον φόρο των «αροτριώντων κτηνών» (Βόγλη, 2011).

Αυτό που κυρίως δυσαρέστησε τον λαό ήταν η φορολογική πολιτική του. Προκειμένου να αυξήσει τα δημόσια έσοδα και να καλύψει το χρέος των δανείων, επέβαλε φόρους, οι οποίοι προκάλεσαν δυσφορία στους πολίτες. Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία και υποσχόμενος μία κυβέρνηση χωρίς επιβολή φόρων και σύναψη δανείων, τον ανέτρεψε στις 7 Απριλίου του 1885. Ο Δηλιγιάννης και κατ' επέκταση η κυβέρνηση Κουμουνδούρου, συνδέονται με το κρίσιμο γεγονός της Ανατολικής κρίσης (Βακαλόπουλος, 2005).

3.2 Το ανατολικό ζήτημα στην Ελλάδα

Η ρωσο-οθωμανική συνθήκη του Αγίου Στεφάνου τον Μάρτιο του 1878, δύο μήνες μετά τον καταστροφικό για τους Οθωμανούς πόλεμο, προέβλεπε, μεταξύ άλλων, την ανεξαρτησία της Σερβίας και της Ρουμανίας και τη δημιουργία μιας μεγάλης αυτόνομης Βουλγαρίας. Η αυτόνομη Βουλγαρία θα περιελάμβανε, εκτός από τα εδάφη της σημερινής Βουλγαρίας, ολόκληρη τη Μακεδονία εκτός από τη Θεσσαλονίκη, την Πιερία και τη Χαλκιδική. Επίσης, η συνθήκη παραχωρούσε στη Ρωσία εδαφικά κέρδη στη Βεσσαραβία και στην Αρμενία. Η προοπτική μιας μεγάλης Βουλγαρίας υπό ρωσική επιρροή ανησύχησε την Αυστροουγγαρία και τη Μεγάλη Βρετανία, ενώ η ρωσική επέκταση στην Ασία ανησύχησε τους Βρετανούς, που φοβούνταν ότι αυτό θα απειλούσε τις κτήσεις τους στην Ινδία. Το πιο ανησυχητικό για τις Δυνάμεις ήταν η προοπτική μιας μονομερούς ρύθμισης του Ανατολικού Ζητήματος από τη Ρωσία. Έτσι, τον Ιούνιο του 1878 οι αντιπρόσωποι των Δυνάμεων συγκεντρώθηκαν στο Βερολίνο για να επιλύσουν το ζήτημα (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006).

Η κρίση του Ανατολικού Ζητήματος κατά τα έτη 1875-1878 και το εδαφικό καθεστώς που προέκυψε από το Συνέδριο του Βερολίνου (1878) αποτέλεσαν την πρώτη, ταυτόχρονη δικαίωση της «αρχής των εθνοτήτων» σε πολλές περιοχές των Βαλκανίων. Η πληρέστερη εγγραφή της αρχής αυτής στη γεωπολιτική πραγματικότητα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης προϋπέθετε τη διάδραση των τοπικών εθνικισμών και των σχετικών γεωπολιτικών επιδιώξεων των Μεγάλων Δυνάμεων. Το πρώτο μετά το Συνέδριο του Βερολίνου επεισόδιο της μακράς αυτής διαδικασίας ήταν η κρίση που ακολούθησε την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στην ηγεμονία της Βουλγαρίας το Σεπτέμβριο του 1885 (Δερτιλής, 2010).

3.3 Η επανάσταση στη Θεσσαλία

Τον Δεκέμβρη του 1877, 72 επαναστάτες με αρχηγό τον Βούλγαρη αποβιβάστηκαν στο Πήλιο και κατέλαβαν τη μονή Σουρβιάς. Οι επαναστάτες, υπό τους Γιαννακόπουλο, Κωνσταντινίδη, Μακεδόνα, Έξαρχο και άλλους απέκρουσαν τις εχθρικές επιθέσεις. Την άμυνα ενίσχυσαν οι δέκα μοναχοί της μονής υπό τον γέροντα Καλλίνικο. Όταν άρχισε να στενεύει η πολιορκία, οι

επαναστάτες πραγματοποίησαν έξοδο το βράδυ της 14^{ης} Ιανουαρίου. Οι Τούρκοι εισέβαλαν στη μονή και βρήκαν δύο μοναχούς, εκ των οποίων τον έναν κατέσφαξαν και τον άλλον έκαψαν. Η μανία τους ήταν τόσο μεγάλη, που πυρπόλησαν τη μονή, αντίθετα από τις εντολές του τούρκου αρχηγού. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε αφορμή για να επαναστατήσουν όλα τα χωριά του Πηλίου και της Ζαγοράς. Την πρώτη επαναστατική ομάδα συγκέντρωσε ο πρόκριτος Πατσούρας μαζί με άλλους συγχωριανούς του, ενώ αργότερα ενσωματώθηκαν ο φιλέλληνας τραπεζίτης Γούσιος, μαζί με 20 άνδρες, τα αδέρφια Βελεντζαίοι, το στρατιωτικό σώμα του Μήτσα, ο Ζήκος, ο Αξελός και άλλοι άνδρες, στο σύνολο εκατό. Στις 16 Ιανουαρίου οι επαναστάτες ύψωσαν την ελληνική σημαία και την επόμενη ξεκίνησαν οι επιθέσεις. Οι τούρκοι στρατιώτες, 300 στο σύνολο, επιτέθηκαν στους επαναστάτες, οι οποίοι τους απέκρουσαν, ενώ στις 20 Ιανουαρίου επιτέθηκαν εκ νέου άλλα απέτυχαν πάλι. Σ' αυτές τις επιθέσεις οι τούρκοι έχασαν πολλούς στρατιώτες γι' αυτό αποφάσισαν να δραπετεύσουν τη νύχτα της 21 Ιανουαρίου, ωστόσο, κατά τη διάρκεια της φυγής τους 20 απ' αυτούς πνίγηκαν στον παραπόταμο Ξηριά (Σφήκα-Θεοδοσίου, 2000).

Αργότερα, στις 2 Φεβρουαρίου, συγκεντρώθηκαν οι Νικολαΐδης, Μήτσας, Λυκάκης, αδελφοί Βελλέτζα, Λελούδας, Σκορδίλης, Ζούρκας και Κούστας και αποφάσισαν να καταλάβουν τον Πλάτανο. Στο σημείο έσπευσαν 2000 τούρκοι, οι οποίοι καταδιώχθηκαν μέχρι τον Αλμυρό. Οι επιθέσεις συνεχίστηκαν με πολλές απώλειες και από τις δύο πλευρές. Στις 12 Μαρτίου ο τουρκικός στρατός ενισχύθηκε και έκανε εκ νέου επίθεση στον ολιγάριθμο ελληνικό στρατό. Μετά από πολύωρη μάχη, ο ελληνικός στρατός ξέμεινε από πολεμοφόδια και αναγκάστηκε να γυρίσει στα Κελλάρια, Βρύνια, Σούρπη και άλλα χωριά. Εκείνο το διάστημα, στο Πήλιο, οι επαναστάτες σχημάτισαν προσωρινή κυβέρνηση με πρόεδρο τον Ιερόνυμο Κασσαβέτη και αντιπροέδρους τους Μπασδέκη και Σταμούλη, οι οποίοι εξέδωσαν προκήρυξη με την οποία ζητούσαν ένωση με την Ελλάδα. Αμέσως μετά, οι επαναστάτες με την κυβέρνηση έσπευσαν στη Μακρυνίτσα, όπου δόθηκε μια σκληρή μάχη. Ο τουρκικός στρατός ανερχόταν στους 4000 ενώ οι επαναστάτες ήταν σαφώς λιγότεροι. Αξιομνημόνευτο είναι το γεγονός ότι πολέμησαν γενναία γυναίκες και παιδιά (Ραφαηλίδης, 1993).

Την επόμενη μέρα, οι τούρκοι πρότειναν συνθηκολόγηση στους Καρτάλη και Κουκουσλή. Αποφασίστηκε να φύγουν οι επαναστάτες από τη Μακρυνίτσα, αλλά και οι τούρκοι να μην επιτεθούν ούτε στη Μακρυνίτσα, αλλά ούτε στα άλλα χωριά. Ταυτόχρονα, 400 επαναστάτες με αρχηγό τον λοχαγό Λώρη, ο ταγματάρχης Σούτερ και άλλοι εθελοντές, έσπευσαν στη μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Αργότερα ο Σούτερ, έκανε επίθεση στην Αγιά, όπου ήξερε ότι θα βρίσκεται τουρκικός στρατός. Όταν οι τούρκοι τον αντιλήφθηκαν, επιτέθηκαν και κατάφεραν

να αιχμαλωτίσουν τον Κατσικόπουλο. Ο Σούτερ αναγκάστηκε να επιστρέψει στη μονή και να οχυρωθεί στη θέση που βρισκόταν και ο Λώρης. Ταυτόχρονα έφτασαν ενισχύσεις υπό τον Μήτσα, Λελούδα, Λυκάκη και άλλων και στις 8 Μαρτίου επιτέθηκαν στην Αγιά. Ενώ όλα έδειχναν πως η νίκη ήταν υπέρ των ελλήνων, μια παρανόηση μεταξύ του ελληνικού σώματος άλλαξε τελείως το αποτέλεσμα. Πολύ γρήγορα, οι επαναστάτες κλήθηκαν να συγκεντρωθούν στο Πήλιο, καθώς τουρκικές δυνάμεις υπό τον Χορβάτ πασά κατέφθαναν στον Βόλο. Εκεί, αποφασίστηκε η άμυνα να γίνει στη Μακρυνίτσα, όπου έσπευσαν οι επαναστάτες. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσής τους, δημιουργήθηκε σύγχυση, «ώστε την ημέραν της μάχης ευρέθησαν σχεδόν άνευ πολεμοφοδίων, μετά μόνων δώδεκα κιβωτίων» (Κυριακίδης, 1892). Η νίκη ήταν υπέρ των Τούρκων. Ακολούθησαν πολύ άσχημα γεγονότα. Οι επαναστάτες τράπηκαν σε φυγή, τα γυναικόπαιδα προσπαθούσαν να προστατευτούν, ο φιλέλληνας Κάρολος Ογγλ αποκεφαλίστηκε, ο Πασχάλης, σημαιοφόρος του αρχηγού Πετρίτση, σχίζει τη σημαία και αυτοκτονεί, ενώ πολλοί άλλοι έχασαν τη ζωή τους (Σφήκα-Θεοδοσίου, 2000).

3.4 Το συνέδριο του Βερολίνου

Η προσάρτηση της Θεσσαλίας ήταν αποτέλεσμα μακροχρόνιων διαπραγματεύσεων, οι οποίες άρχισαν με το συνέδριο του Βερολίνου και τελείωσαν με την υπογραφή της ελληνοτουρκικής σύμβασης το 1881 (Σφήκα, 1988). Στις 12/24 Ιανουαρίου, αναλαμβάνει νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Κουμουνδούρο και υπουργό εξωτερικών τον Δηλιγιάννη. Η νέα κυβέρνηση είχε αναλάβει το αλυτρωτικό πρόγραμμα και δύο μέρες μετά τη συνθήκη της Ανδριανουπόλεως, έστειλε στρατεύματα στη Θεσσαλία, χωρίς να κηρύξει τον πόλεμο στην Τουρκία. Το πρόσχημα ήταν η προστασία του πληθυσμού από ενδεχόμενη επίθεση των Τούρκων. Σύμφωνα με τους Βερέμη και Κολιόπουλο (2006), «[...] διατάχθηκε η εισβολή του στρατού στη Θεσσαλία χωρίς κανένα αντικειμενικό σκοπό, παρά μόνο για να περιωθούν ουσιαστικά κάποια ψυχία αξιοπρέπειας της κυβέρνησης, τους υπουργούς της οποίας λιθοβολούσαν εξαγριωμένοι διαδηλωτές στην Αθήνα» (Μοσχόπουλος, 1998).

Η εισβολή του ελληνικού στρατού στη Θεσσαλία συνέβη ακριβώς όταν ολοκληρώνονται οι συγκρούσεις μεταξύ των Ρώσων και των Τούρκων, γεγονός που προκάλεσε σύγχυση σε όλες τις πλευρές. Τα ελληνικά στρατεύματα που εισήλθαν στα σύνορα, φάνηκε ότι δεν ήταν ετοιμοπόλεμα. Ωστόσο δεν αντιμετώπισαν καμία αντίσταση, καθώς οι τούρκοι επέλεξαν να αποφύγουν τη σύγκρουση. Τρεις μέρες μετά την εισβολή, δόθηκε εντολή στα ελληνικά

στρατεύματα να μην προχωρήσουν περαιτέρω στο εσωτερικό της Θεσσαλίας και να αποσυρθούν. Την ανάκληση του στρατού ζήτησαν οι μεγάλες δυνάμεις, εκτός από την Ρωσία, με αυστηρά διαβήματα. Την επόμενη κιόλας μέρα, η ελληνική κυβέρνηση ανακάλεσε το στρατό. Ακολούθησε το συνέδριο του Βερολίνου. Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στο Βερολίνο τον Ιούνιο του 1878, υπό την πίεση της Βρετανίας και της Αυστρίας, με στόχο την αναθεώρηση κάποιων αποφάσεων- όρων που είχαν συμφωνηθεί- παρθεί στη συνθήκη του Αγ. Στεφάνου (Σβορώνος, 1972).

Η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε από τις μεγάλες δυνάμεις να υποστηρίξουν τα αιτήματά τους στο προσεχές συνέδριο, ωστόσο καμία δεν ανέλαβε συγκεκριμένες δεσμεύσεις. Ήταν σημαντική η συμμετοχή της Αθήνας σ' αυτό το συνέδριο, καθώς μειώθηκε η πιθανότητα δημιουργίας της Μεγάλης Βουλγαρίας. Ο υπουργός εξωτερικών Θ. Δηλιγιάννης, έθεσε επισήμως το αίτημα της Ελλάδας να συμμετάσχει στο συνέδριο ως φυσικός εκπρόσωπος των ελληνικών πληθυσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η ελληνική πλευρά έδωσε μεγάλη σημασία σε αυτό το συνέδριο, καθώς πίστευε ότι με τη συμμετοχής της θα είχε τη δυνατότητα να προστατεύσει τα εθνικά της συμφέροντα. Αν και η συμμετοχή της Ελλάδας ήταν περιορισμένη στις συνεδριάσεις και δεν είχε πλήρη διπλωματική ελευθερία, θεωρούσε ότι αυτό ήταν ένα προηγούμενο, που θα της επιτρέψει στο μέλλον να αξιώσει μεγαλύτερη συμμετοχή σε ενδεχόμενες διαπραγματεύσεις (Μοσχόπουλος, 1998).

Ο Δηλιγιάννης πήγε στο συνέδριο, παρόλο που δεν είχε προσκληθεί επίσημα. Κύριος στόχος ήταν να αιτηθεί την προσάρτηση της Θεσσαλίας, της Ηπείρου και της Κρήτης, αλλά και να συνεργαστεί με τις δυνάμεις, που ήταν κατά της παράδοσης της Μακεδονίας και της Θράκης στους Βούλγαρους. Τελικά, σε μια από τις συνεδριάσεις, ο Λόρδος Σέσιλ επεσήμανε την απουσία ενός εκπροσώπου που να υπερασπίζεται τα ελληνικά συμφέροντα, προτείνοντας να επιτραπεί στο Δηλιγιάννη να συμμετάσχει στις συζητήσεις. Ο Δηλιγιάννης παρουσίασε ένα υπόμνημα, όπου υπογράμμισε αρχικά τη συνάφεια των ελληνικών εθνικών συμφερόντων της κυβέρνησης με αυτά του ελληνικού λαού, ενώ ύστερα, εστίασε στην προσάρτηση των γειτονικών επαρχιών και της Κρήτης. Απέφυγε προσεκτικά να αναφερθεί με ακρίβεια στα βόρεια σύνορα της Ελλάδας, προκειμένου να μην περιορίσει τις πιθανότητες ελληνικών κερδών (Ραφαηλίδης, 1993).

Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου, οι αντιπρόσωποι των μεγάλων δυνάμεων (Αυστροουγγαρία, Γαλλία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία, Ρωσία και Οθωμανική Αυτοκρατορία) συμφώνησαν σε διάφορες τροποποιήσεις που επηρέασαν σημαντικά τον πολιτικό χάρτη της

Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Εκτός των άλλων, αποφασίστηκε η ανεξαρτησία της Ρουμανίας και του Μαυροβουνίου, η δημιουργία αυτόνομης ηγεμονίας της Βουλγαρίας με μειωμένη έκταση σε σχέση με τη συνθήκη του Αγ. Στεφάνου και η κατοχή της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης από την Αυστροουγγαρία. Για την Ελλάδα είχε αποφασιστεί η παραχώρηση της Θεσσαλίας και μέρους της Ηπείρου, συμπεριλαμβανομένης της πόλης της Άρτας. Ωστόσο, η εφαρμογή αυτών των αποφάσεων απαιτούσε συγκεκριμένες διαπραγματεύσεις μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στην περίπτωση που οι διαπραγματεύσεις θα οδηγούνταν σε αδιέξοδο, θα επενέβαιναν οι Μ. Δυνάμεις (Βακαλόπουλος, 2005) .

Η Ελλάδα έπρεπε να βρει τρόπους να πείσει την Τουρκία να συμφωνήσει στη σύναψη ελληνο-τουρκικής συνθήκης. Είτε να την απειλήσει με πόλεμο -ή και να πραγματοποιήσει πόλεμο, είτε να δημιουργήσει φιλικές σχέσεις και να την πείσει πως τη συμφέρει να εκχωρήσει τις συγκεκριμένες περιοχές, είτε να καταφύγει στις μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες είχαν δεσμευτεί να μεσολαθήσουν για τη διευκόλυνση των διαπραγματεύσεων. Τη λύση του πολέμου ενθάρρυνε η ελληνική κυβέρνηση, την οποία πραγματοποίησε τον Ιανουάριο του 1878. Ωστόσο, γνώριζε η ελληνική πλευρά ότι δεν μπορεί να αναμετρηθεί με τους Τούρκους και θα υφίστατο συντριπτική ήττα. Υπήρχαν σοβαρές ελλείψεις σε σύγχρονο εξοπλισμό στην προετοιμασία και οργάνωση του στρατού και ανεπαρκείς στρατιωτικές δυνάμεις. Σαφώς, το κράτος δε διέθετε τους απαραίτητους πόρους για τον εκσυγχρονισμό τους, αλλά ούτε μπορούσε να ζητήσει δάνεια, λόγω “μειωμένης πίστης” (Σφέτας, 2007).

Η δεύτερη λύση της δημιουργίας φιλικών σχέσεων ήταν σχεδόν αδύνατη, λόγω των γεγονότων που είχαν προηγηθεί μεταξύ τους και των μνημών που ήταν ακόμη νωπές. Όσον αφορά την τρίτη εναλλακτική, η μεσολάβηση των μεγάλων δυνάμεων θα γινόταν σύμφωνα με τα συμφέροντά τους. Η ήττα της οθωμανικής αυτοκρατορίας έπαιξε σημαντικό ρόλο στα συμφέροντα της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Αυστρίας, καθώς οι τελευταίες φοβόντουσαν την υπαγωγή της σε καθεστώς ηγεμονίας της Ρωσίας. Από την άλλη, η Ελλάδα είχε μικρή σημασία για τις μεγάλες δυνάμεις, λόγω της περιορισμένης στρατηγικής της αξίας. Αλλά και για τη Ρωσία, η Ελλάδα είχε μικρή σημασία, καθώς βρήκε υποστήριξη από τη Βουλγαρία. Ακολούθησε περίοδος επίπονων διαπραγματεύσεων ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία, οι οποίες όμως απέβησαν άκαρπες. Τον Μάρτιο του 1880, όταν ανήλθε στην εξουσία στην Μ. Βρετανία ο Γλάδστον, ανέλαβε να επιλύσει το ζήτημα της Θεσσαλίας και της Ηπείρου.

Στις 24 Μαΐου 1881 υπογράφηκε η συνθήκη μεταξύ της Υψηλής Πύλης και των μεγάλων δυνάμεων και στις 2 Ιουλίου υπογράφηκε η συνθήκη ανάμεσα στην Τουρκία και την Ελλάδα.

Η συνθήκη όριζε την εκχώρηση της Θεσσαλίας και μέρος της Ηπείρου στην Ελλάδα, τον αποπλισμό του Αμβρακικού κόλπου και διάφορα ζητήματα σχετικά με την διαχείριση των μουσουλμάνων κατοίκων των περιοχών που παραχωρήθηκαν (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006). Το αποτέλεσμα προκάλεσε ανάμεικτα συναισθήματα στον ελληνικό πληθυσμό. Από τη μία, υπήρχε χαρά για την απελευθέρωση αυτών των περιοχών, αλλά ταυτόχρονα υπήρχε και λύπη για το γεγονός ότι κάποιες περιοχές της Ηπείρου, από την Πρέβεζα και μετά, παρέμεναν εκτός των νέων ελληνικών συνόρων. Η μεγαλύτερη θλίψη εκφράζεται για το γεγονός ότι η πόλη των Ιωαννίνων αποκλείστηκε, διότι τα Ιωάννινα θεωρούνταν σημαντικό κέντρο του ελληνικού πολιτισμού, με μεγάλη παράδοση στα γράμματα και την παιδεία (Ραφαηλίδης, 1993).

Με την προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας, μετατέθηκαν τα σύνορα από την Όθρυ στον Όλυμπο. Με αυτές τις προσαρτήσεις, προστέθηκαν περίπου 300.000 κάτοικοι και περίπου 13.394 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Κυρίως ομογενείς του εξωτερικού δίνουν κεφάλαια, ώστε να εκμεταλλευτούν τις εύφορες εκτάσεις της Θεσσαλίας, που κάποτε τις εκμεταλλευόντουσαν τούρκοι τσιφλικάδες. Ακόμη, αναπτύσσεται το εμπόριο και η βιοτεχνία (Τρίχα, 2016).

Ο Κουμουνδούρος, ακολούθησε επιτυχώς διπλωματική στρατηγική για την προσάρτηση των νέων περιοχών, ωστόσο δέχτηκε σφοδρές επιθέσεις και από τη βουλή και από τον τύπο. Τις επιθέσεις υποκινούσε ο νέος πολιτικός του αντίπαλος Χαρίλαος Τρικούπης. Συγκεκριμένα, ο Τρικούπης καταδίκασε την πολιτική του Κουμουνδούρου, υποστηρίζοντας ότι η Ελλάδα πρέπει να είναι έτοιμη να πολεμήσει για την επιβίωσή της, αναγνωρίζοντας την ανάγκη για θυσίες σε μελλοντικούς πολέμους. Από την άλλη, ο Κουμουνδούρος αντιδρώντας στις κατηγορίες του Τρικούπη, επεσήμανε ότι η υπογραφή της συνθήκης έγινε με σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των Ελλήνων, και την παροχή ελευθερίας σε αυτούς με τον οποιονδήποτε τρόπο. Σε τεταμένο κλίμα έγινε η διάλυση της βουλής και η κήρυξη νέων εκλογών. Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν για να δοθεί η δυνατότητα στις νέες περιοχές που ενσωματώθηκαν να εκπροσωπηθούν στο κοινοβούλιο. Ωστόσο, οι εκλογές αποδείχθηκαν αντίθετες προς την κυβέρνηση Κουμουνδούρου και υπέρ της αντιπολίτευσης Τρικούπη. Αυτό οφείλεται σε παράδοξες κινήσεις, όπως η υποστήριξη των εκλεγέντων αντιπροσώπων των νέων περιοχών προς την αντιπολίτευση. Παρά τα επιχειρήματα του Κουμουνδούρου, ότι η εναλλακτική πολιτική θα οδηγούσε σε εχθρότητα με τις Μεγάλες Δυνάμεις και σε πόλεμο με την Τουρκία, οι θεσσαλοί βουλευτές υποστήριζαν την αντιπολίτευση (Αρώνη & Τρίχα, 2000).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο ΕΙΡΗΝΟΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΟΥΤΡΑΣ

4.1 Ειρηνοπόλεμος

Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, ο κύριος πολιτικός αντίπαλος του Χαριλάου Τρικούπη, ανέλαβε για πρώτη φορά την εξουσία ως πρωθυπουργός την άνοιξη του 1885. Η Βουλγαρία τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους προσάρτησε πραξικοπηματικά την Ανατολική Ρωμυλία. Η Σερβία και η Ελλάδα ανησύχησαν έντονα από το "πραξικόπημα της Φιλιππουπόλεως" και διατύπωσαν τα δικά τους αιτήματα προς τον Σουλτάνο. Ο Δηλιγιάννης, προχωρώντας σε επιστράτευση και άμεσες απειλές προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, επεδίωξε να ασκήσει πίεση στην Υψηλή Πύλη, με στόχο την παραχώρηση της Κρήτης και της επαρχίας των Ιωαννίνων στην Ελλάδα. Αυτή η ενέργεια ήταν αντίθετη προς τους όρους της ελληνοτουρκικής συνθήκης, προκαλώντας την αντίδραση της Τουρκίας. Οι απειλές του Δηλιγιάννη προς τις Μεγάλες Δυνάμεις συνεχίστηκαν, υποστηρίζοντας ότι, αν οι τελευταίες αποδέχονταν το πραξικόπημα, η Ελλάδα θα διεκδικούσε τις όμορες τουρκικές επαρχίες. Στις αρχές Σεπτεμβρίου, ανακηρύχθηκε η ένωση της αυτόνομης Ανατολικής Ρωμυλίας με τη Βουλγαρία (Τρίχα, 2016).

Με δεδομένο ότι η περιοχή είχε πολύ μεγάλο αριθμό Ελλήνων και η πράξη ήταν μονομερής, η ελληνική κυβέρνηση αντέδρασε με μερική επιστράτευση. Οι Σέρβοι έκαναν ένα βήμα παραπάνω. Εισέβαλαν στην Βουλγαρία και ηττήθηκαν. Μετά τον σερβοβουλγαρικό πόλεμο η Ελλάδα έμεινε μόνη. Το κλίμα όμως είχε ήδη πυροδοτηθεί. Η χώρα είχε καταληφθεί από ένα κύμα φιλοπόλεμου ενθουσιασμού. Ο Δηλιγιάννης ανταποκρινόμενος στο λαϊκό αίσθημα απείλησε την Τουρκία με πόλεμο, αν δεν παραχωρούνταν στην Ελλάδα ως αντάλλαγμα το τμήμα της Ηπείρου, που της είχε επιδικαστεί πριν μερικά χρόνια στο Συνέδριο του Βερολίνου, το οποίο η Τουρκία δεν είχε ακόμα παραχωρήσει. Οι πολεμικές προετοιμασίες συνεχίστηκαν επί πέντε μήνες με πολύ μεγάλο οικονομικό κόστος, το ίδιο και το κλίμα έντασης και οι αντίστοιχες δηλώσεις (Τρίχα, 2016). Πόλεμος όμως δεν προχώρησε, προφανώς λόγω της αποδοχής της ένωσης από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η κυβέρνηση του Δηλιγιάννη επιδίωξε να δημιουργήσει ένα κλίμα πολεμικής έντασης, με την ελπίδα ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις θα αποζημίωσαν την Ελλάδα παραχωρώντας της την Ήπειρο. Ο πρίγκιπας Μπάττενμπεργκ πρότεινε διαπραγματεύσεις και καθορισμό της σφαίρας επιρροής στη Μακεδονία. Ο Δηλιγιάννης και ο Τρικούπης, απέρριψαν την πρόταση, αντιλαμβανόμενοι ότι επρόκειτο για στρατηγική κίνηση με στόχο την αναστολή των πολεμικών ενεργειών και την αποδοχή της Ένωσης (Σφέτας, 2007). Το σχέδιο του Δηλιγιάννη ήταν τελικά αυτό που ονομάστηκε από τον βουλευτή Αιγίου Μεσσηνέζη «ένοπλος επαιτεία». Μια προσπάθεια με την απειλή πολέμου και μέσω της πίεσης των δυνάμεων, να αποσπαστεί κάτι από την τουρκική πλευρά.

Ο «ειρηνολόλεμος», όπως ονομάστηκε η περίοδος αυτή, προσέκρουσε αμέσως στην ανοικτή εχθρότητα της Αγγλίας, που είχε δώσει την πολιτική της κάλυψη στην πραξικοπηματική προσάρτηση. Ο Δηλιγιάννης είχε τις ελπίδες του σε κάποιες αμυδρές αμφιταλαντεύσεις της Γαλλίας και την απροσδιόριστη στάση της Ρωσίας. Τελικά, όμως, οι δυνάμεις το Δεκέμβριο του 1885 έκαναν ομόθυμο διάβημα με το οποίο δήλωναν ότι το θέμα της Ρωμυλίας είχε λήξει.

Ο Δηλιγιάννης σε απάντηση συγκάλεσε διαδηλώσεις σε ολόκληρη τη χώρα, που στράφηκαν εναντίον προπαντός της Αγγλίας. Χωρίς κανένα διπλωματικό αποτέλεσμα. Προ του αδιεξόδου ο Χαρίλαος Τρικούπης κάλεσε δημόσια την κυβέρνηση «εις ανδρείαν υποχώρησιν». Οι τρικουπικοί στιγματίστηκαν τότε από τους διαδηλωτές ως «συνθηκολόγοι, προδότες, κατηραμένοι». Τον Απρίλιο του 1886 η «ένοπλος επαιτεία» κατέληξε σε παρέμβαση των «δυνάμεων», οι οποίες εφάρμοσαν τελικά ναυτικό αποκλεισμό της Ελλάδος. Προ του απολύτου αδιεξόδου ο Δηλιγιάννης βρήκε την ευκαιρία να κάνει «ηρωική» έξοδο και να παραιτηθεί (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006).

Η παράδοση-παραλαβή, σε φάση απόλυτου αδιεξόδου και με την τρικουπική αντιπολίτευση να κατηγορείται ως προδοτική, ήταν μια πολύ δύσκολη υπόθεση. Χρειάστηκαν διαδοχικές εντολές ή κυβερνήσεις ημερών και μαζική αποσκίρτηση βουλευτών. Τελικά με 90 τρικουπικούς βουλευτές ο Τρικούπης σχημάτισε νέα κυβέρνηση. Στο ενδιάμεσο κάποια τμήματα του ελληνικού στρατού, χωρίς εντολή της κυβέρνησης, μπήκαν στη Θεσσαλία. Όπως θα αναφερθεί και σε επόμενο κεφάλαιο, πολέμησαν με πάθος αλλά χωρίς ευτυχές αποτέλεσμα. Στη συνέχεια ακολούθησε ανακωχή και αποστράτευση (Βακαλόπουλος, 2005). Το οικονομικό κόστος του «ειρηνολόλεμου» έφτασε τα 52 εκ. δραχμές της εποχής (όταν ο προϋπολογισμός του 1884 είχε συνολικές δαπάνες 90 εκ δραχμών) και καλύφθηκε με αύξηση της αναγκαστικής κυκλοφορίας του χρήματος. Όταν μετά μερικά χρόνια (1893), η Ελλάδα επισήμως κήρυξε πτώχευση οι Δηλιγιαννικοί κατηγόρησαν τον Τρικούπη ότι είχε την ευθύνη της χρεοκοπίας λόγω των «υπέρογκων δαπανών» που έγιναν επί των κυβερνήσεών του και οι Τρικουπικοί τους Δηλιγιαννικούς αντίστοιχα ότι η χρεοκοπία οφείλονταν στον «ειρηνολόλεμο» του 1886. Η χρεοκοπία του 1893 οδήγησε τελικά -μετά από διάφορες διαπραγματεύσεις με τους πιστωτές και τον καταστροφικό πόλεμο του 1897- στην καθιέρωση του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου. Οι σχετικές διεθνείς συμβάσεις που υπέγραψε τότε η Ελλάδα συνέχισαν να ισχύουν επί δεκαετίες. Τον σχετικό έλεγχο εκτελούσε μια εξαμελής επιτροπή, η Διεθνής Οικονομική Επιτροπή (Commission Internationale Financière de la Grèce), με μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα από το 1897 μέχρι το 1978, όταν καταργήθηκε και τυπικά (Κακριδής, 2018).

Το «πραξικόπημα», όπως από πολλούς ονομάστηκε, της Ανατολικής Ρωμυλίας δεν ήρθε ως κεραυνός εν αιθρία μιας και η ύπαρξη σημαντικής βουλγαρικής παρουσίας στα εδάφη της καθιστούσε προφανή την πιθανότητα ενωτικής κίνησης με τη Βουλγαρία. Τα πρώτα όμως χρόνια μετά την Ανατολική Κρίση του 1875-1878, η Ρωσία έδειξε μειωμένο ενδιαφέρον για τις Βαλκανικές υποθέσεις και -επωφελούμενη της σύνδεσής της με το Βισμαρκιανό σύστημα συμμαχιών- ξανάστρεψε το ενδιαφέρον της στον πλήρη έλεγχο της Κεντρικής Ασίας. Μια σειρά νικηφόρων εκστρατειών έφεραν τα στρατεύματά της στο Πεντζέχ του Αφγανιστάν την άνοιξη του 1885 και την ίδια αντιμετώπιη με τη μένη της Βρετανίας, που διαπίστωνε σημαντική ρωσική στρατιωτική παρουσία σε απόσταση 500 περίπου χιλιομέτρων από την αυτοκρατορία της στις Ινδίες. Η σύντομη, μα έντονη κρίση που ενέσκηψε στις σχέσεις των δύο Δυνάμεων, έληξε με τη Ρωσία γεωπολιτικά κερδισμένη στην περιοχή αυτή του πλανήτη. Μια επιτυχία που οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στην στήριξη που της παρείχαν οι Γερμανοί και Αυστριακοί σύμμαχοί της στην Αυλή του Σουλτάνου στην Κωνσταντινούπολη, μια στήριξη που απομάκρυνε το ενδεχόμενο επιχειρήσεων του αγγλικού στόλου κατά των Ρωσικών παραλιών της Μαύρης Θάλασσας. Η χρήσιμη συμμαχική σχέση του Ρωσικού στέμματος με τις αυλές των Κεντρικών Αυτοκρατοριών έμελλε σύντομα να δοκιμαστεί και τελικά να διαρραγεί από τον τρόπο με τον οποίο μεθοδεύθηκε η προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία και από τη θετική στάση της Μεγάλης Βρετανίας έναντι αυτής της προσάρτησης. Μιας Βρετανίας, που έχοντας συνειδητοποιήσει ότι ο Βουλγαρικός λαός και ο τότε ηγεμόνας του κάθε άλλο παρά πειθήνια όργανα της ρωσικής πολιτικής ήταν, δε δίστασε να απεκδυθεί τον μανδύα του θεματοφύλακα των συνθηκών και να συμβάλει αποφασιστικά στην αναθεώρηση του εδαφικού καθεστώτος των Βαλκανίων προς όφελος της Βουλγαρίας (Δερτιλής, 2010).

Σύμφωνα με τον Τρικούπη, ο Ελληνισμός δεν έπρεπε να προβληματίζεται από το δυσμενές διεθνές περιβάλλον στο ξεκίνημα του αγώνα του κατά του τετελεσμένου της Ανατολικής Ρωμυλίας. Οι λαοί της Ευρώπης, πίστευε ο Τρικούπης, σύντομα θα κατανοούσαν τις ελληνικές θέσεις και η συμπάθειά τους αυτή θα παρέσυρε και τις κυβερνήσεις τους υπέρ των ελληνικών δικαίων, κατά το προηγούμενο της επανάστασης του 1821. Για την ικανοποίηση των ελληνικών θέσεων ικανή και αναγκαία συνθήκη αποτελούσε η εθνική ομοψυχία γι' αυτό και ο Τρικούπης διακήρυξε στο Κοινοβούλιο, τον Οκτώβριο του 1885, ότι *«Η κυβέρνησις είναι σήμεραν το Έθνος, ότι πράξει το Έθνος θέλει το πράξει διά της κυβερνήσεως και πάσα δύναμις διδομένη εις την κυβέρνηση είναι δύναμις διδομένη εις το Έθνος και πάσα δύναμις αφαιρουμένη από της Κυβερνήσεως αφαιρείται από του Έθνους, δεν έχομεν δε τσαούτας εθνικάς δυνάμεις ώστε να επιτρέπηται ίνα περικόπτωμεν αυτάς»*. Η λογική διαχείρισης κρίσεων που υιοθέτησε ο τότε

αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης δεν υπηρετούσε μόνο την εθνική ομοψυχία αλλά και την αποτελεσματικότητα της εθνικής ενέργειας, μιας και ο Τρικούπης ποτέ του δεν πίστεψε στην αξιοπιστία των οικουμενικών κυβερνήσεων. Επιπλέον, ενδεχόμενος ατυχής χειρισμός της κρίσης της Ανατολικής Ρωμυλίας από την κυβέρνηση Δηλιγιάννη, πιθανόν να οδηγούσε σε κομματικά οφέλη για το Τρικουπικό κόμμα κάτι που καθιστούσε, αρχικά τουλάχιστον, ελκυστικότερη την υιοθέτηση συναινετικής στάσης έναντι των πρωθυπουργικών πρωτοβουλιών (Κωφός, 2001).

Η συναινετική στάση του Τρικούπη έναντι της πολιτικής Δηλιγιάννη στο ζήτημα της Ανατολικής Ρωμυλίας όχι μόνο δεν ισοδυναμούσε με παθητική αναμονή αλλά ήδη από τον Απρίλιο του 1885, όταν οι πρώτες σοβαρές αναταραχές έλαβαν χώρα στην Ανατολική Ρωμυλία, στα τέλη της πρωθυπουργίας του Τρικούπη, ο Μεσολογγίτης πολιτικός είχε προειδοποιήσει ότι η Ελλάδα δε θα δίσταζε να πολεμήσει σε περίπτωση κλιμάκωσης της κρίσης. Την επαύριο δε του «πραξικοπήματος» της Ανατολικής Ρωμυλίας, υποστήριξε την εισβολή του ελληνικού στρατού στη Μακεδονία και την Ήπειρο, με σκοπό τη δημιουργία τετελεσμένου υπέρ των ελληνικών θέσεων. Ωστόσο, η κυβέρνηση Δηλιγιάννη υπήρξε απρόθυμη στο να αναλάβει παρόμοιες ευθύνες και έκτοτε ο Τρικούπης εγκαλούσε τον Πρωθυπουργό Δηλιγιάννη για τον πολεμικό πυρετό που καλλιέργησε στη χώρα χωρίς να ληφθεί καμία θετική ενέργεια. Η διαφορά απόψεων μεταξύ των δύο ανδρών σύντομα διευρύνθηκε, υπό το βάρος της αρνητικής στάσης των λαών και των κυβερνήσεων των Μεγάλων Δυνάμεων, έναντι του ενδεχόμενου της πλήρους αποκατάστασης της «Βερολινείου» ισορροπίας στη Χερσόνησο του Αίμου μετά την ένωση των δύο «Βουλγαριών». Συναισθανόμενος τη σοβαρότητα των στιγμών και τις επερχόμενες για τον τόπο δυσκολίες, ο Τρικούπης αποδύθηκε σε ένα διμέτωπο αγώνα, από τη μια μεριά με τους συμπατριώτες του και από την άλλη με τους διπλωματικούς εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων στην Αθήνα, με στόχο τη συνεννόηση των δύο πλευρών (Κωφός, 2001).

Κύριο μέλημα του Τρικούπη έναντι των συμπατριωτών του ήταν η άρση της άποψης μεγάλου μέρους της ελληνικής κοινής γνώμης, ότι δηλαδή ό,τι κι αν έκανε η Ελλάδα δεν επρόκειτο να υποστεί τις συνέπειες των πράξεών της. Στην άποψη αυτή ο Τρικούπης δήλωσε ότι *«Η Ελλάς δεν είναι νήπιον, μόνον δ'εις τα νήπια επιτρέπεται να επιτίθενται κατ'ισχυροτέρων με την ελπίδα ότι ουδόλως κινδυνεύουσι να τιμωρηθώσι»*. Οι συστάσεις του όμως αυτές, καθώς και οι εκκλήσεις του προς την κυβέρνηση Δηλιγιάννη περί «ανδρείας υποχωρήσεως» δεν εισακουστήκαν, παρά μόνο μετά την επιβολή του ναυτικού αποκλεισμού των Ελληνικών παραλιών από τους στόλους των Μεγάλων Δυνάμεων στις αρχές Μαΐου του 1886. Στην προσέγγιση του με τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων ο Τρικούπης κινήθηκε το ίδιο

ενεργά. Το Δεκέμβριο του 1885, όταν μετά την ήττα των Σέρβων από τους Βούλγαρους η πίεση των Δυνάμεων για τον αποπλισμό της Ελλάδας εντάθηκε, ο Τρικούπης κατέφυγε στον εκπρόσωπο της Αυστρο-ουγγρικής μοναρχίας στην Ελλάδα, ελπίζοντας ότι θα έβρισκε έναν αξιόπιστο σύμμαχο στην ανάσχεση του Σλαβισμού στη Βαλκανική. Προσπάθησε μάλιστα στις επαφές του αυτές, χωρίς όμως αποτέλεσμα, να εξασφαλίσει είτε μια συμμαχία με την Αυστρο-ουγγαρία, είτε μια υπόσχεση ανταλλαγμάτων από τις Μεγάλες Δυνάμεις, που θα επέτρεπε στην Ελλάδα να προβεί σε αποστράτευση κατά το προηγούμενο του 1878. Η ανεπιτυχής επαφή του Τρικούπη με την Αυστρία τον έστρεψε στη συνέχεια στη Γαλλία και την Αγγλία. Έτσι, το Μάρτιο του 1886, όταν πια η επιβολή ναυτικού αποκλεισμού στην Ελλάδα ήταν επί θύρας, πρότεινε στους εκπροσώπους των δύο Δυνάμεων την εφαρμογή του ανεκτέλεστου μέχρι τότε άρθρου 23 του Συνεδρίου του Βερολίνου. Το άρθρο αυτό προέβλεπε τη διαίρεση της Μακεδονίας σε εθνολογικά βιλαέτια και ο Τρικούπης προσέβλεπε μέσω της εφαρμογής του στην αυτονόμηση του ελληνισμού που κατοικούσε στην περιοχή που αντιστοιχεί σε αδρές γραμμές στη σημερινή ελληνική Μακεδονία. Και αυτές του όμως οι προτάσεις δεν είχαν καλύτερη τύχη (Δερτιλής, 2010).

Η ανεπάρκεια της κυβέρνησης Δηλιγιάννη και η αδυναμία των προσπαθειών Τρικούπη να επιτύχουν κάποιο αντάλλαγμα για την Ελλάδα ακολουθήθηκαν από την επιβολή ναυτικού αποκλεισμού των Ελληνικών παραλίων από ναυτική μοίρα των Μεγάλων Δυνάμεων στην οποία δε συμμετείχε όμως η Γαλλία. Ο αποκλεισμός διήρκεσε ένα περίπου μήνα -από τις 10 Μαΐου έως τις 7 Ιουνίου 1886- και με την έναρξή του ο Δηλιγιάννης παραιτήθηκε από την πρωθυπουργία της χώρας. Ακολούθησαν λίγες μέρες κυβερνητικής αστάθειας και κατόπιν επανήλθε ο Τρικούπης, όπου είχε ως κύριο μέλημά του την αποστράτευση του μεγαλύτερου μέρους του ελληνικού στρατού με στόχο την άρση της αιτίας για την οποία είχε επιβληθεί ο αποκλεισμός των ελληνικών παραλίων από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η αποστράτευση αυτή μεθοδεύθηκε κατά τρόπο που, κατ' επίφαση έστω, διέσωζε την εθνική αξιοπρέπεια μιας και δεν κοινοποιήθηκε επισήμως στις Δυνάμεις όπως αυτό αναμένονταν. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι βασικό κίνητρο του Τρικούπη για την αποστράτευση του στρατού των συνόρων δεν ήταν τόσο οι στερήσεις του ελληνικού πληθυσμού από τον αποκλεισμό, όσο η δύσκολη θέση που βρέθηκε ο ελληνικός στρατός κατά τις αψιμαχίες του με τους Τούρκους στη Θεσσαλική μεθόριο μεταξύ της 9ης και της 12ης Μαΐου 1886. Το ενδεχόμενο του ναυτικού αποκλεισμού από μόνο του ή αυτό της μεμονωμένης τουρκικής επιθετικότητας ποτέ δεν είχε προβληματίσει ιδιαίτερα τον Τρικούπη. Η χρονική τους όμως σύμπτωση καθώς και η πάγια

επιθυμία του νέου Έλληνα πρωθυπουργού να αποφευχθεί η δημοσιονομική εξάντληση της χώρας κατέστησαν εξαιρετικά επείγουσα την εκτέλεση της ανωτέρω απόφασης (Κωφός, 2000).

4.2 Μάχη της Κούτρας

Τον Σεπτέμβριο του 1885, στην Αθήνα, σημειώνονται καθημερινές διαδηλώσεις. Υπό την πίεση αυτή, ο Δηλιγιάννης κήρυξε επιστράτευση, χωρίς όμως να μπορεί να υλοποιήσει τις πολεμικές απειλές που είχε διατυπώσει, φοβούμενος την ήττα, αλλά και χωρίς να μπορεί να ανακαλέσει την επιστράτευση. Τελικά, οι Μεγάλες Δυνάμεις επέβαλαν στην Ελλάδα ναυτικό αποκλεισμό, απαιτώντας τον τερματισμό των επιθετικών κινήσεων. Ο Δηλιγιάννης παραιτήθηκε και η Βουλή εξέλεξε νέο πρωθυπουργό τον Χαρίλαο Τρικούπη. Ο ελληνικός πληθυσμός, επηρεασμένος από τη Μεγάλη Ιδέα, ζητούσε τον πόλεμο στα σύνορα, τα οποία έφταναν μέχρι τα Τρίκαλα, και την απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών (π. Μουκέτο, 1930).

Τη νύχτα της 9ης Μαΐου 1886, την ώρα που ο Τρικούπης σχημάτιζε κυβέρνηση, τμήματα του ελληνικού στρατού, μετά από προτροπές νεότερων αξιωματικών, επιχείρησαν επίθεση εισβάλλοντας στην τουρκική επικράτεια πίσω από το βουνό Κούτρα, χωρίς να κηρύξουν επίσημα τον πόλεμο. Οι στρατιωτικοί που υπηρετούσαν στα σύνορα ανέλαβαν δράση με έντονο πνεύμα, αγνοώντας την αποσυντονισμένη πολιτική και στρατιωτική ηγεσία. Θεώρησαν πως μία νικηφόρα επίθεση κατά των Τούρκων, θα ανέβαζε το ηθικό και το γόητρο του στρατού, αλλά και θα τους εξασφάλιζε την προαγωγή με αγώνες. Όντως, ο Τρικούπης είχε εκδώσει νόμο σχετικά με την προαγωγή στους βαθμούς των αξιωματικών, σύμφωνα με τον οποίο, υπήρχαν δύο τρόποι για να μπορέσουν οι υπαξιωματικοί να προαχθούν. Ο ένας ήταν ο «επ' ανδραγαθία» και ο άλλος ο «δια του ευεργετικού νόμου μέχρι του βαθμού του υπολοχαγού». Όμως οι προαχθέντες μέσω του ευεργετικού νόμου αποτελούσαν υποβαθμισμένη τάξη, γι' αυτό και σ' αυτή την περίπτωση οι υπαξιωματικοί άδραξαν την ευκαιρία μιας σύγκρουσης με τους Τούρκους, για να εξασφαλίσουν την προαγωγή τους μέσω γενναίων πράξεων. Το επεισόδιο προκάλεσε ενθουσιασμό στην Αθήνα. Όλα όσα επακολούθησαν όμως κάθε άλλο παρά χαροποίησαν τους ενθουσιώδεις θιασώτες του – έστω και σε μικρή κλίμακα – ελληνοτουρκικού πολέμου.

Οι Τούρκοι παρακολουθούσαν τις κινήσεις των Ελλήνων γι' αυτό και συγκέντρωσαν στρατό 115.000 με αρχιστράτηγο τον Αχμέτ Αγιούπ Πασσά. Οι τουρκικές δυνάμεις ανέρχονταν

συνολικά σε 124 τάγματα, 25 μονάδες ιππικού και 37 πυροβολικά και είχαν παραταχθεί σε διάφορα σημεία. Η δεξιά πτέρυγα βρισκόταν στα Ιωάννινα, το κέντρο εκτεινόταν από τα Γρεβενά μέχρι τον Όλυμπο, η εφεδρεία του στη Θεσσαλονίκη και το αρχηγείο του στην Ελασσόνα (Μπουκέτο, 1930; Κυριακίδης, 1892).

Από την άλλη, ο ελληνικός στρατός αποτελούνταν από 85.000 με αρχιστράτηγο τον Σαμπουτζάκη. Οι θέσεις τους ήταν διασκορπισμένες σε διάφορα σημεία. Συγκεκριμένα, η αριστερή πτέρυγα του στρατού υπό τον Καραϊσκάκη, αποτελούνταν από έντεκα τάγματα και τρία άρματα πυροβολικού και βρισκόταν στην Άρτα. Το κέντρο, υπό τον Ζυμβρακάκη, αποτελούνταν από έντεκα τάγματα, τρεις μονάδες ιππικού και τρεις μονάδες πυροβολικού και βρισκόταν στα Τρίκαλα. Η δεξιά πτέρυγα υπό τον Σαπουντζάκη, αποτελούνταν από δεκατέσσερα τάγματα, τρεις μονάδες ταγμάτων και πυροβολικό και βρισκόταν στη Λάρισα. Ακόμη, στην Αθήνα και την Πελοπόννησο (σε κάποιο απ' αυτά ηγούνταν ο Μαυρομιχάλης) βρίσκονταν τάγματα και πυροβολικά, τα οποία ήταν έτοιμα να πάνε για ενισχύσεις (π. Μπουκέτο, 1830; Κυριακίδης, 1892).

Στις πρώτες πρωινές ώρες της 8ης Μαΐου, ξεκίνησαν οι συγκρούσεις, προκαλώντας ενθουσιασμό στην Αθήνα. Παρόλο που δεν είχε κηρυχθεί πόλεμος, επικρατούσαν συνθήκες πολέμου ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους. Η έλλειψη συντονισμού και η αυτόνομη δράση χαρακτήριζαν την κατάσταση. Η κυβέρνηση του Δηλιγιάννη δεν σκόπευε να προχωρήσει σε πόλεμο, γι' αυτό και δεν είχε οργανώσει κάποιο σχέδιο άμυνας ή επίθεσης (Μαλέσης, 2014). Τα κατά τόπους αρχηγεία λειτουργούσαν κατά βούληση, με αποτέλεσμα να δρουν ανοργάνωτα και επιπόλαια. Δεν είναι εξακριβωμένο ποιος ξεκίνησε τη σύγκρουση, καθώς η μία πλευρά κατηγορούσε την άλλη. Σαφώς και οι δύο είχαν λόγους να πολεμήσουν. Από τη μία, οι Τούρκοι αναθάρρεψαν με το ναυτικό αποκλεισμό της Ελλάδας, που δέσμευε τη δυνατότητα της να λάβει βοήθεια μέσω θαλάσσης. Από την άλλη, οι Έλληνες θέλοντας να υπερασπιστούν τις διεκδικήσεις τους, έψαχναν αφορμή να αντιδράσουν στο ναυτικό αποκλεισμό και στην υποχώρηση της κυβέρνησης (Κυριακίδης, 1892). Η μάχη ξεκίνησε στον σταθμό της Καραβίδας, όταν ένας τούρκος στρατιώτης πυροβόλησε πρώτος. Η πρώτη κίνηση των Τούρκων ήταν η προσπάθεια κατάληψης των θέσεων «Δύο Δέντρα» και «Ραψανόστρατα». Η συμπλοκή έγινε ανάμεσα σε 5.000 τούρκους στρατιώτες και σε μόλις 1.800 εύζωνες του 7^{ου} Ευζωνικού Ταγματος υπό τον διοικητή Κοσμά Δουμπιώτη. Αφού τους έδιωξε από τον σταθμό Βαϊρακτάρη, κατέλαβε δύο τούρκικους σταθμούς και μαζί με την πυροβολαρχία του λοχαγού Κατσιφόν κατέστρεψε τα τούρκικα χαρακώματα. Ο Δουμπιώτης τραυματίστηκε, αλλά οι Έλληνες στρατιώτες προχώρησαν προς το τούρκικο έδαφος και στις 9 Απριλίου κατέλαβαν τον τούρκικο σταθμό στο χωριό Ζορμπά. Μετά τον τραυματισμό του Δουμπιώτη ο ελληνικός

στρατός προχώρησε προς το τουρκικό έδαφος, κατέλαβε σταθμούς, κατέστρεψε οχυρώματα και χαρακώματα και κατάσχεσε φυσίγγια. Ο αρχηγός Σαπουντζάκης, διέταξε την ενίσχυση των φρουρίων της μεθορίου, αλλά και ο συνταγματάρχης Λεωνίδας Πετροπουλάκης που διοικούσε τα σώματα της μεθορίου, τους διέταξε να προετοιμαστούν για επίθεση και άμυνα. Όντως οι τούρκοι ετοιμάζαν γενικότερη επίθεση, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 10 Μαΐου στις περιοχές από Μαυρέλιο μέχρι Τύρναβο (π. Μπουκέτο, 1930; Κυριακίδης, 1892, εφ. Ακρόπολις, 1886).

Σ' αυτές τις επιθέσεις οι Έλληνες αναδείχθηκαν νικητές. Συγκεκριμένα, στο Ρεβένι ο συνταγματάρχης Χατζηϊωάννου, στη Ραψάνη ο συνταγματάρχης Χατηριάδης και στην Ανάληψη ο ταγματάρχης Δούκας κατάφεραν να αποκρούσουν τα τουρκικά τάγματα. Επιπλέον, στη Γουνίτσα ο ταγματάρχης Καλιαμβάκος, στο Γκριτζόβαλι και στη Μελούνη τα τάγματα του Πετροπουλάκη κατέστρεψαν τις οθωμανικές φάλαγγες και γενικότερα στις μάχες που δόθηκαν στην ευρύτερη περιοχή διακρίθηκαν πολλοί Έλληνες αξιωματικοί. Ακόμη, στο Δρέπανο έδωσε νικητήρια μάχη ο στρατός υπό τον ταγματάρχη Πασχαλίγκο, όμως εκεί σκοτώθηκε ο υπολοχαγός Δημητρακόπουλος. Ομοίως, στον Προφητηλία ο ταγματάρχης Ζέρβας και τα τάγματα του πυροβολικού του λοχαγού Γενίσαρλη υπερασπίστηκαν την περιοχή, όμως σκοτώθηκαν ο λοχαγός Δημητρέσης και ο λοχίας των ευζώνων Γιαταγάννας. Στη Μελούνη ο ταγματάρχης Λούρος και τα τάγματα του Πετροπουλάκη απέκρουσαν τον τουρκικό στρατό και προχώρησαν προς τον Μενεξέ, όπου είχε σκοτωθεί ο Όθων Κακλαμάνος. Ο Μενεξές αποτελούσε το σπουδαιότερο προπύργιο της Ελασσόνας, το οποίο κανονιοβόλησαν ο λοχαγός Ηπίτης και τα τάγματα πυροβολικού των υπολοχαγών Γεννηματά και Βαρατάση. Νικηφόρες μάχες δόθηκαν στη Λυγαριά υπό τον ταγματάρχη Δράκο, στις περιοχές απέναντι από τον Προφητηλία και Μπογαζιώ από το τάγμα Οφμάν και στον σταθμό της Τρυπητής, τον οποίο κυριεύσαν ο λοχαγός Γιαννόπουλος και υπολοχαγός Μαυρομιχάλης. Τέλος, το τάγμα του Σταΐκου ξεκίνησε από το Γριζτάνι, κατέλαβε τρεις τουρκικούς σταθμούς, κατέστρεψε με τη βοήθεια του πυροβολικού του λοχαγού Καρμπούνη τα τουρκικά χαρακώματα που βρίσκονταν γύρω από τον Προφητηλία και την επόμενη μέρα (11 Μαΐου) ετοιμάζονταν να καταλάβουν το Ελευθεροχώρι. Όμως δεν πρόλαβαν, καθώς έλαβαν διαταγή από τη θέση Κούτρα να σταματήσουν τις εχθροπραξίες (π. Μπουκέτο, 1930; Κυριακίδης, 1892, εφ. Το άστυ, 1886; Εφ. Ακρόπολις, 1886).

Η τελική μάχη δόθηκε στην Κούτρα, η οποία βρίσκεται στην κορυφή του όρους Ζάρκου. Εκεί βρίσκεται το στενό του Καλαμακίου και η κοιλάδα του Ζάρκου. Σύμφωνα με το άρθρο, οι Έλληνες δεν έδωσαν την απαραίτητη σημασία σε αυτή τη θέση και αυτό φάνηκε από το γεγονός

ότι μόλις είκοσι στρατιώτες ανέλαβαν να φυλάνε το στενό. Στις 10 Μαΐου οι Τούρκοι επιτέθηκαν στους στρατιώτες, οι οποίοι αντιστάθηκαν σθεναρά. Ο στρατηγός Λώρης, που βρισκόταν στο χωριό Ζάρκο, έσπευσε στο σημείο με 400 εύζωνες. Αρχικά σημειώθηκαν νίκες από τη μεριά των ελλήνων, όμως η κατάσταση άλλαξε όταν ήρθαν ενισχύσεις στο στρατό των τούρκων, οι οποίοι έγιναν πέντε φορές περισσότεροι. Ο Λώρης τραυματίστηκε θανάσιμα υπερασπιζόμενος την Κούτρα του Ζάρκου μετά από επτάωρη μάχη στις 11 Μαΐου του 1886 και εξέπνευσε μετά από λίγες ημέρες (Μαλέσης, 2014; εφ. Το άστυ, 1886). Ο τύπος της εποχής τον τίμησε ιδιαιτέρως, δημοσιεύοντας άρθρα στα οποία τον χαρακτήριζαν «Λέοντα της Κούτρας», «ήρωα», «Λεωνίδα» (Θεσσαλία, 1886).

Αντικαταστάτης του ταγματάρχη Λώρη έγινε ο λοχαγός Ορέστης Πηνειώ. Ο λοχαγός υπέπεσε σε σειρά σφαλμάτων. Αρχικά απέκρουσε από τους στρατιώτες τον τραυματισμό του Λώρη, ενώ αργότερα τον έπιασε πανικός και ξεκίνησε τις διαπραγματεύσεις ανακωχής με τους Τούρκους. Το επόμενο σφάλμα που έκανε ήταν ότι όταν αντιλήφθηκε τις προθέσεις των Τούρκων, αντί να συνεχίσει τον αγώνα, δραπέτευσε. Μέσα στη σύγχυση τους οι αξιωματικοί, παρανόησαν την κατάσταση και άφησαν τα όπλα. Θεώρησαν ότι η ανακωχή είχε δρομολογηθεί, γι' αυτό και οι τούρκοι εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση τους εξαπάτησαν. Συγκεκριμένα, αποδέχτηκαν την πρόσκληση των Τούρκων να συναντηθούν στις σκηνές τους και να πιούν καφέ και να διαπραγματευτούν την ανακωχή. Εκεί, 300 Έλληνες στρατιώτες περικυκλώθηκαν και αιχμαλωτίστηκαν. Αργότερα μάλιστα διαπομπεύτηκαν στη Θεσσαλονίκη. Στις 12 Μαΐου του 1886 έγινε ανακωχή και στις 24 Μαΐου τελείωσε επίσημα ο «ειρηνόπολεμος» του Δηλιγιάννη, αφήνοντας τη χώρα μας χωρίς συμμάχους στα Βαλκάνια και χωρίς αξιόμαχη στρατιωτική δύναμη. Η πράξη αυτή πλήγωσε βαθύτατα την εθνική υπερηφάνεια των Ελλήνων και προκάλεσε έντονες αντιδράσεις (Μαλέσης, 2014; Κυριακίδης, 1892; Θεσσαλία, 1886).

Ο Μαλέσης (2014), κάνοντας μια ανασκόπηση των γεγονότων της επιστράτευσης του 1885-1886 και της μάχης της Κούτρας, τονίζει πως το ουσιαστικό ζήτημα δεν είναι η στρατιωτική ήττα των Ελλήνων, ούτε η «δολιότητα» από και προς τις δύο πλευρές. Η ουσιαστική σημασία του συμβάντος αναδύεται από την αυτενέργεια μιας ομάδας στρατιωτών, την αποστασιοποίησή τους από την ηγεσία και την ανεξέλεγκτη δράση τους που οδήγησε τη χώρα σε αυτή την κατάσταση. Το αποτέλεσμα ήταν προδιαγεγραμμένο εφόσον οι μεγάλες Δυνάμεις δεν διαπραγματεύονταν, αλλά επέβαλαν ναυτικό αποκλεισμό. Άρα οποιαδήποτε στρατιωτική σύγκρουση στην ελληνική μεθόριο δε θα έφερνε κανένα εδαφικό όφελος στην Ελλάδα. Η επιτόλαιη κίνηση των στρατιωτών εξέθεσε εκ νέου τη χώρα, προκαλώντας απογοήτευση στην ελληνική κοινωνία. Στις 12 Μαΐου, η κυβέρνηση ανακάλεσε την επιστράτευση, ανακλήθηκε ο

αποκλεισμός και οι υπεύθυνοι για την αποτυχημένη εκστρατεία, λοχαγοί Πηνειώ και Λαϊνάς καταδικάστηκαν σε θάνατο από το στρατοδικείο, αν και η ποινή δεν εκτελέστηκε. Απομακρύνθηκαν απλώς από το στρατό, αντιμετωπίζοντας την οργή ενός απογοητευμένου έθνους. Μετά από εννιά μήνες ταραχής, η Ελλάδα επανήλθε σε ήρεμη κατάσταση, ωστόσο οι οικονομικές και πολιτικές συνέπειες ήταν μεγάλης σημασίας (Φινόπουλος, 1887).

4.3 Η Δίκη

Στις 8 Απριλίου του 1887, συγκροτείται στρατιωτικό δικαστήριο με κατηγορούμενους τον Λαΐο, Πηνειώ, Δαΐκο, Δουδουμόπουλο, Μαμούρη, Παπαχαραλάμπους, Πάτση, Κωστούρα και Δεδούση. Οι κατηγορούμενοι είχαν και πολιτικούς και στρατιωτικούς συνηγόρους. Στην έκθεση που διαβάστηκε, αναφέρθηκε συγκεκριμένα για τον Λαΐο, Πηνειώ και Παπαχαραλάμπους «ως η δειλία έφθασεν εις απόγνωσιν» (σελ 6) και στη συνέχεια ξεχωριστά χαρακτηρίστηκε ο Λαΐος για «κουφόνοια και ευτελή ανικανότητα» και ο Πηνειώ για «προδοτική διαγωγή» (σελ 6). Οι υπόλοιποι αξιωματικοί κατηγορήθηκαν για την πλήρη άγνοια των συμβάντων.

Από τις ανακρίσεις αποδείχτηκε ότι ο λοχαγός Πέτρος Λαΐος σκόπιμα (εκ δειλίας) καθυστέρησε τέσσερις ώρες να πάει στη θέση Κούτρα, και όταν έφτασε, δεν πήγε να συναντήσει και να βοηθήσει τον ταγματάρχη, αλλά πήγε και κρύφτηκε σε ασφαλές μέρος πίσω από έναν βράχο. Εκεί έμεινε μέχρι τον τραυματισμό του ταγματάρχη, οπότε όλη αυτή την ώρα είχε εγκαταλείψει τον λόχο του, ο οποίος μάχονταν τον εχθρό χωρίς διοίκηση. Αλλά και μετά τον τραυματισμό του λοχαγού, ανέλαβε τη διοίκηση της διλοχίας, παρόλα αυτά δεν πήγε ποτέ να δει σε τι κατάσταση βρίσκεται ο στρατός. Αντιθέτως προέβη σε μια απονενομημένη κίνηση, μαζί με τους ανθυπολοχαγό Παπαχαραλάμπους και λοχαγό Πηνειώ, να έρθουν σε διαπραγματεύσεις με τον εχθρό. Μάλιστα, προκειμένου να δικαιολογήσουν την απόφασή τους, παρουσίαζαν την κατάσταση του εχθρού ως τραγική στους άλλους αξιωματικούς. Ωστόσο, από τις μαρτυρίες, αποδείχτηκε ότι υπήρχαν οχυρωμένες θέσεις, στις οποίες θα μπορούσε να πάει ο στρατός σε έκτακτη ανάγκη, αλλά και να αποκρούσει επιθέσεις του εχθρού, καθώς υπήρχαν πολλά πυρομαχικά και πόσιμο νερό. Επιπλέον, ερχόταν ολόκληρος λόχος πεζικού για να ενισχύσει. Παρά τα παραπάνω, ο λοχαγός έστειλε τον Πηνειώ να διαπραγματευτεί την ανακωχή, χωρίς να εκτελέσει το καθήκον ή η στρατιωτική του τιμή, αλλά και χωρίς να λάβει τα απαραίτητα μέτρα. Οι συνέπειες ήταν η παράδοση των όπλων και της θέσης Κούτρα, και η αιχμαλωσία των στρατιωτών. Εν συνεχεία, ο λοχαγός Λαΐος, παρόλο που είδε την κατάσταση της αιχμαλωσίας,

δεν έλαβε τα απαραίτητα μέτρα, αλλά πήγε να συναντήσει τον Μπεκήρ- Αγά (λοχαγός των Τούρκων) όπου του μετέφερε ότι είχε διαταγή να σταματήσει τον πόλεμο (Φινόπουλος, 1887).

Εν συνεχεία, σχετικά με τον λοχαγό Ορέστη Πηνειώ, κατά τη διάρκεια της μάχης, αντί να υπερασπιστεί τον λόχο και τη θέση του, (εκ δειλίας) τους εγκατέλειψε και πήγε να κρυφτεί σε ένα μέρος, για να προστατευθεί από τα εχθρικά πυρά. Αργότερα, πήγε και κρύφτηκε μέχρι το πρωί πίσω από έναν βράχο. Εν συνεχεία, μετά τον τραυματισμό του ταγματάρχη, ο Πηνειώ δέιλιασε και κατευθείαν πρότεινε στον Λάιο την παύση της μάχης και την πραγματοποίηση ανακωχής. Η έκθεση του δικαστηρίου επισημαίνει ότι ο μόνος σκοπός του Πηνειώ ήταν η «διατήρησις της κεφαλής του επί των ώμων του» (σελ 8). Μάλιστα, δεν περίμενε καν να υψώσουν τη λευκή σημαία και από την ταραχή τους ύψωσαν τη σημαία του τάγματος. Η ανακωχή θα προχωρούσε υπό τον όρο να διατηρήσουν τις θέσεις τους. Αντί να παραδεχτεί στους άλλους αξιωματικούς την αποτυχία των διαπραγματεύσεων, κατέληξε να γίνει «επίκουρος των βλέψεων του εχθρού συνεννοούμενος, βοηθών και συντρέχων αυτόν εις τας επιχειρήσεις του». Το αποτέλεσμα ήταν να αιχμαλωτισθούν όλοι οι στρατιώτες που είχαν πάει εκεί και να αφαιρεθούν τα ξίφη και τα όπλα των αξιωματικών που παρίσταντο στη διαπραγμάτευση. Ο τούρκος λοχαγός, για να δείξει την ευγνωμοσύνη του στον Πηνειώ, τον άφησε να φύγει. Και όταν συνάντησε τον στρατό του, αντί να τους πει όσα συνέβησαν, τους είπε «Αφήστε τα όπλα, πηγαίνετε στο τούρκικο οχύρωμα, έγινε ανακωχή» (σελ 10).

Σχετικά με τον υπασπιστή του τάγματος ανθυπολοχαγό Επαμεινώνδα Παπαχαλαλάμπους, φαίνεται ότι (εκ δειλίας) εγκατέλειψε το τάγμα του κατά τη διάρκεια της μάχης και κρύφτηκε πίσω από (τον γνωστό) βράχο μαζί με τον Λάιο και τον Πηνειώ. Εν συνεχεία, όταν τραυματίστηκε ο ταγματάρχης, συσκέφθηκαν (εκ δειλίας) μαζί με τους άλλους λοχαγούς (Λάιο και Πηνειώ) να σταματήσουν τη μάχη. Αφού αντιλήφθηκε ότι οι διαπραγματεύσεις θα καταλήξουν με παράδοση της θέσης και αιχμαλωσία στρατιωτών, διέταξε τη «Σημαία του τάγματος» (σελ. 11) να πάει στο χωριό Ζάρκο, ενώ ο ίδιος επιχείρησε να δραπετεύσει. Εκείνη τη στιγμή, σταμάτησε σε απόσταση 50 βημάτων ο λοχίας Πολίτης Ηλίας και τον ρώτησε «Πού πάς; Πού μας αφήνεις;», ενώ λίγο αργότερα κατέφτασε και ο ανθυπολοχαγός Δουδουμόπουλος, καθώς επέστρεφε από το τούρκικο στρατόπεδο για να παροτρύνει τους στρατιώτες να καταθέσουν τα όπλα και του λέει «Ορίστε κύριε υπασπιστά, με τις λευκές σας σημαίες, διατάξτε τώρα, τι θα κάνουμε;», υπονοώντας ότι εκείνος πήρε την πρωτοβουλία της ανακωχής. Τότε ο Παπαχαλαλάμπους έδωσε εντολή στους στρατιώτες να αφήσουν τα όπλα και να πάνε στο τούρκικο στρατόπεδο, ωστόσο οι στρατιώτες δεν υπάκουσαν. Τότε ο λοχίας Παπαγεωργίου

του είπε «πηγαίνετε εσείς πάνω και οι στρατιώτες θα σας ακολουθήσουν» (σελ 11). Έτσι κι έγινε.

Σχετικά με τον ανθυπολοχαγό Σάββα Πάτση, μέχρι τη στιγμή που «ερρίφθη η πρώτη βολή τηλεβόλου», έπραττε το καθήκον του. Μετά την πρώτη βολή του τηλεβόλου, «το λογικόν του έπαυσε να λειτουργή, ένεκα της ακατασχέτου δειλίας του» και εγκατέλειψε οριστικά το τμήμα του. Αρχικά ήταν κρυμμένος για αρκετή ώρα σε ένα μέρος που δεν ήταν εκτεθειμένο στα εχθρικά πυρά και μετά πήγε στην εφεδρεία, όπου έμεινε μέχρι να σταματήσουν τα πυρά. Επιπλέον, όταν άρχισαν οι διαπραγματεύσεις, στην Κάτω Κούτρα γίνονταν ακόμα μάχες. Έτσι, διέταξε τον δεκανέα Τσιμόπουλο να μεταβεί στον σταθμάρχη της Κάτω Κούτρας και να υψώσει λευκή σημαία, ώστε να γίνει κι εκεί ανακωχή. Ο ίδιος, τράπηκε σε φυγή προς το χωριό Ζάρκο (Φινόπουλος, 1887).

Ο υπολοχαγός Δημ. Δάικος μαχόταν με τον στρατό έως ότου έπαυσαν τα πυρά και υψώθηκε η λευκή σημαία. Τότε, με παρότρυνση του Πηνειώ, ο οποίος είπε «Ορίστε κύριοι αξιωματικοί, γιατί αδιαφορείτε;», όχι μόνο αυτομόλησε προς το τούρκικο στρατόπεδο, αλλά παρακίνησε τους στρατιώτες του με απειλές και χτυπήματα να αφήσουν τα όπλα και να πάνε στους τούρκους. Στην έκθεση σχολιάζεται ότι το ξύλο που έριξε στους στρατιώτες του που αντέδρασαν, το έφαγε εκείνος από τους τούρκους, όταν κατέβαιναν στο Ελευθεροχώρι, γιατί περπατούσε πολύ αργά.

Ο ανθυπολοχαγός Δουδουμόπουλος, με μια απλή πρόσκληση του Πηνειώ αυτομόλησε στο τούρκικο στρατόπεδο. Λίγο αργότερα, γύρισε στα τμήματά του και (κατεχόμενος υπό δειλία) παρακίνησε τους στρατιώτες του να αφήσουν τα όπλα και να μεταβούν στο τούρκικο στρατόπεδο. Επιπλέον, σε κάποιους έλεγε: «Έτσι γίνεται η ανακωχή», ενώ σε άλλους «μη φοβάστε, πηγαίνετε επάνω, όπως τα έκανε ο υπασπιστής με τη λευκή σημαία».

Ο ανθυπολοχαγός Ι. Μουμούρης έδωσε τη συγκατάθεσή του στον λοχαγό Πηνειώ και συνέχισε να μάχεται μέχρι την παύση του πυρός. Αμέσως μετά πήγε στο τούρκικο στρατόπεδο, αφού τον κάλεσε ο τούρκος σταθμάρχης υπολοχαγός, που φάνηκε πως ήταν φίλοι καθώς τον αποκάλεσε «Γιάννη, Γιάννη». Ύστερα, με συνοδεία τούρκων αξιωματικών επέστρεψε στο τμήμα του και παρακίνησε τους στρατιώτες να καταθέσουν τα όπλα και να πάνε στο τούρκικο στρατόπεδο.

Ο υπολοχαγός Κωστούρας, μετά από μια απλή πρόσκληση του Πηνειώ, αυτομόλησε στους τούρκους, ενώ ήξερε ότι εφόσον γίνονται οι διαπραγματεύσεις, ο διαπραγματευτής, ό,τι βαθμό και να έχει, δεν μπορεί να ασκήσει επιρροή στο στράτευμα, αφού πρώτα ενημερώσει τον αρχηγό για το αποτέλεσμα και έπειτα επιστρέψει στη θέση του. Φαίνεται ότι την τελευταία

στιγμή δείλιασε (έπαθεν εκ λειποψυχίας, σελ 13), διότι σε διαφορετική περίπτωση, όχι μόνο δε θα πήγαινε στους εχθρούς, αλλά επιπλέον θα απέτρεπε τον Πηνειώ να συνεχίσει αυτή την απονενομημένη πράξη. Τέλος, ο ανθυπολοχαγός Δεδούσης, αρχικά δεν γνώριζε τίποτα απ' όσα συνέβαιναν. Μετά την παύση του πυρός και την έναρξη των διαπραγματεύσεων, αφού τους είδε όλους άοπλους, αντί να ξεκινήσει επίθεση, λειποψύχησε, απομακρύνθηκε από το τμήμα του και αυτομόλησε στον εχθρό.

Μετά την ανάγνωση της έκθεσης, ο Πρόεδρος τους απήγγειλε κατηγορίες. Οι κατηγορίες αναφέρονται για τις 10 Μαΐου στην περιοχή Κούτρα. Ο Λαϊνός είχε τέσσερις κατηγορίες. Πρώτον, ότι εγκατέλειψε τη θέση του ενόπιον του εχθρού, μετά τον τραυματισμό του ταγματάρχη Λώρη. Δεύτερον, ότι δεν εκπλήρωσε το καθήκον του και όσα η στρατιωτική τιμή και το ήθος υπαγορεύουν, προτού περάσει σε διαπραγμάτευση και κατάθεση των όπλων. Τρίτον, ότι παρέδωσε τη θέση του και το στράτευμά του στον εχθρό και τέταρτον, ότι αυτομόλησε στον εχθρό χωρίς έγγραφη άδεια από τον ανώτερο του. Ο Πηνειώ κατηγορήθηκε για εγκατάλειψη της θέσης του ενόπιον του εχθρού, για συνεννόηση με τον εχθρό με σκοπό να βοηθήσει τις επιχειρήσεις του (οθωμανικού στρατού) και παράδοση του στρατιωτικού τμήματος που διοικούσε. Τρίτη και τελευταία κατηγορία ήταν ότι αποπλάνησε του στρατιώτες του να αυτομολήσουν στον εχθρό. Ο Δάϊκος κατηγορήθηκε για αποπλάνηση του στρατού του να αυτομολήσει στον εχθρό και για αυτομόληση στον εχθρό του ίδιου, χωρίς έγγραφη άδεια. Ο Πάτσης κατηγορήθηκε για εγκατάλειψη της θέσης του ενόπιον του εχθρού. Ο Παπαχαράλαμπος κατηγορήθηκε για εγκατάλειψη της θέσης του ενόπιον του εχθρού, για αποπλάνηση του στρατού να αυτομολήσουν στον εχθρό και για αυτομόληση του ίδιου στον εχθρό, χωρίς έγγραφη άδεια ή διαταγή από ανώτερο. Ο Μαμούρης κατηγορήθηκε για παραπλάνηση του στρατού του να αυτομολήσουν στον εχθρό και για αυτομόληση του ίδιου στον εχθρό, χωρίς έγγραφη άδεια. Ο Δουδουμόπουλος κατηγορήθηκε ότι αποπλάνησε τον στρατό του να αυτομολήσει στον εχθρό και για αυτομόληση του ίδιου στον εχθρό, χωρίς έγγραφη άδεια ή διαταγή ανωτέρου του. Ο Κωστούρας κατηγορήθηκε για αυτομόληση του ίδιου στον εχθρό, χωρίς έγγραφη άδεια ή διαταγή ανωτέρου. Τέλος, ο ανθυπολοχαγός Δεδούσης κατηγορήθηκε για αυτομόληση του ίδιου στον εχθρό, χωρίς έγγραφη άδεια ή διαταγή ανωτέρου (Φινόπουλος, 1887).

4.4 Τα γεγονότα μετά τον ειρηνολόλεμο

Αφού ανεστάλησαν οι εχθροπραξίες, στις 12 Μαΐου, οι τούρκοι αναγκάστηκαν να εκδώσουν διατάγματα για την επιστροφή των αιχμαλώτων, τους οποίους επέστρεψαν μετά από δύο εβδομάδες. Επιπλέον, ο αποκλεισμός άρθηκε και οι πρεσβευτές επέστρεψαν στην Αθήνα. Η αντιπολίτευση έριξε τις ευθύνες στην κυβέρνηση του Τρικούπη για την αποτυχία της μάχης στην Κούτρα, κατηγορώντας την ότι δεν ήταν έτοιμη να αναλάβει μια τέτοια σύγκρουση με αποτέλεσμα να βλάψει την πατρίδα και τα εθνικά συμφέροντα. Ο λαός είχε διχαστεί. Από τη μία, μερίδα των πολιτών τον υποστήριζε, από την άλλη υπήρξαν άνθρωποι που τον κατηγορήσαν ως προδότη, με ορισμένους να ζητούν τον βίαιο θάνατό του. Ο Τρικούπης ανέλαβε να υλοποιήσει σημαντικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις. Συγκεκριμένα επιχείρησε να αναστήσει όλα τα νομοσχέδια που είχαν καταργηθεί από το προηγούμενο κόμμα και να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που προέκυψαν από τον Ειρηνολόλεμο. Κατά τη διάρκεια της θητείας του πριν από τις εκλογές του 1887, εισήγαγε τρία νεωτεριστικά νομοσχέδια. Το πρώτο θέσπισε ευρεία εκλογική περιφέρεια, αντικαθιστώντας την επαρχία και το νομό, με σκοπό την εξάλειψη του νεοποτισμού και των τακτικών επηρεασμού των ψηφοφόρων. Το δεύτερο, μείωσε τον αριθμό των εδρών στη Βουλή σε 150, επιδιώκοντας την αποδέσμευση από προσωπικές σχέσεις και παροχές. Το τρίτο, κατάργησε το προνόμιο των αξιωματικών να θέτουν υποψηφιότητα χωρίς προηγουμένως να παραιτούνται από τη Βουλή, με αποτέλεσμα να περιοριστεί η συμμετοχή τους στις εκλογές (Κυριακίδης, 1892).

Επιπλέον, απέλυσε άμεσα τους εφεδρους στρατού και ναυτικού για να περιορίσει τις δαπάνες τους και να διαχειριστεί το ναυτικό αποκλεισμό που έπληττε κυρίως τα νησιά. Αντιμετώπισε το χρέος με νέο δάνειο, στηρίζοντας το νόμισμα και αποπληρώνοντας τα τοκοχρεολύσια. Συγκεκριμένα έλαβε νέο δάνειο ύψους 135 εκατομμυρίων, απ' τα οποία 30 εκατομμύρια δόθηκαν στη Γαλλία για την κατασκευή νέων θωρηκτών, της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών. Επιπλέον, δόθηκαν χρήματα σε αγγλική εταιρία για την κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Πειραιά- Αθήνας- Λάρισας, αλλά και για τη συμπλήρωση του σιδηροδρομικού συμπλέγματος της Πελοποννήσου. Κατηγορήθηκε από την αντιπολίτευση για την οικονομική του στρατηγική. Συγκεκριμένα ασκήθηκε κριτική για τα δημόσια έργα τα οποία πραγματοποίησε με δάνεια. Επιπλέον, θεώρησε η αντιπολίτευση ανούσια την απόφαση να καλέσουν τους Γάλλους στρατηγό Βοσέρ και ναύαρχο Λεζέν, με σκοπό την οργάνωση του στρατού και του ναυτικού, διότι πρώτον ήταν δαπανηρή και δεύτερον, δεν υπήρχαν τα χρήματα για να καλύψουν τις ανάγκες που θα υποδείκνυαν. Τέλος, κατηγορήθηκε για την αύξηση των φόρων, αλλά και γενικότερα για τη σύναψη των δανείων.

Οι εφημερίδες της εποχής διαμαρτύρονται επειδή οι ευρωπαϊκές Δυνάμεις ακολούθησαν τη Γερμανία στο ελληνικό ζήτημα και εκφράζουν την πίκρα και το παράπονό τους για τους εξευτελιστικούς όρους που επέβαλαν στην Ελλάδα. Μάλιστα, πρωτοσέλιδη γελοιογραφία της εφημερίδας *Άστρ* απεικονίζει τον Βίσμαρκ με τουρκική στολή να μάχεται εναντίον των Ελλήνων κατά τη διάρκεια της συνοριακής συμπλοκής στην Κούτρα, ενώ απέναντί του ο εύζωνος φωτίζει με το φανάρι τη μορφή του Γερμανού. Η λεζάντα γράφει: «*Η αναγνώρισις του σιδηρού αρχιγραμματέως εις τα σύνορα*».

Στο ίδιο πνεύμα και *Ο Ρωμιός* του Σουρή, επιστρατεύοντας για άλλη μια φορά όλα τα στερεότυπα που θέλουν την Ευρώπη να αδιαφορεί για τα δίκαια της Ελλάδας, επιτίθεται εναντίον των δυτικών Δυνάμεων για την άδικη συμπεριφορά τους απέναντι στην Ελλάδα:

«Και συ, Ευρώπη μας γελάς και πάντα ίδια είσαι. Και απορώ, μα το σταυρό, πως ως αυτή την ώρα

άλλα δεν μας έστειλες εδώ θωρακοφόρα (...) Λοιπόν τι άλλο από μας, Ευρώπη απαιτείς κι ακόμη απ' το λαιμό πιασμένους μας κρατείς;».

Η επίθεση του Σουρή επικεντρώνεται εναντίον της Γερμανίας, την οποία θεωρεί υπεύθυνη για όλα τα κακά που συνέβησαν στην Ελλάδα:

«Εσύ, βρε καγκελάριε των σαχλο-Γερμανών συ εναντίον μας κινείς και γην και ουρανόν (...) εσύ, πανευγενέστατε της Δύσεως τραμπούκε, παίζεις και πάλι πρόστυχο και βρωμερό παιχνίδι και του κυρίου Γλάδστονος του πάει ριπιπίδι...».

4.5 Η Μάχη της Κούτρας μέσα από τον τύπο

Για την έρευνα μελετήθηκαν οι εφημερίδες «ΠΡΩΙΑ», «ΑΣΤΥ», και «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ» και «ΣΦΑΙΡΑ». Το γενικότερο ερώτημα που γεννήθηκε μέσα από την έρευνα ήταν γιατί δεν ασχολήθηκαν πολλοί ερευνητές με το γεγονός της μάχης της Κούτρας. Λόγω αυτού του προβληματισμού, δημιουργήθηκε το ενδιαφέρον να ερευνηθεί το πόσο ασχολήθηκε ο τύπος εκείνης της εποχής, τόσο την περίοδο που συνέβησαν τα γεγονότα, όσο και τον επόμενο χρόνο. Συγκεκριμένα, μελετήθηκε η χρονική περίοδος από τη ημερομηνία που ξεκίνησαν να γράφουν για τα γεγονότα έως την ημερομηνία που σταμάτησε να υπάρχει αναφορά για το θέμα, και οι ημερομηνίες 7-12 Μαΐου του επόμενου χρόνου. Να σημειωθεί πως στις ίδιες εφημερίδες ενδεχομένως να έγινε αναφορά προγενέστερα ή μεταγενέστερα.

Η εφημερίδα «ΠΡΩΙΑ» ανέφερε για πρώτη φορά τα γεγονότα στις 8 Μαΐου, επισημαίνοντας ότι ο Υπουργός των Στρατιωτικών συγκέντρωσε στρατό στη Θεσσαλία με σκοπό την επίθεση εναντίον των Τούρκων. Στις 9 Μαΐου δεν έγινε καμία αναφορά, ενώ στις 10 Μαΐου τα γεγονότα καταλάμβαναν σχεδόν ολόκληρο το περιεχόμενο της εφημερίδας. Οι αναφορές συνεχίστηκαν έως τις 30 Μαΐου, όταν δημοσιεύθηκε ένα άρθρο με τίτλο «Μαύρη σελίς», το οποίο επέρριπτε την ευθύνη για την έκβαση της μάχης στην κυβέρνηση, κατηγορώντας την για έλλειψη υποστήριξης προς τον στρατό. Επιπλέον, την 1η Ιουλίου, δημοσιεύθηκε ένα άρθρο «εκ Τυρνάβου», το οποίο, μεταξύ άλλων, κατηγορούσε τον τύπο της πρωτεύουσας για την αποσιώπηση των σημαντικών γεγονότων της μάχης της Κούτρας.

Τον επόμενο χρόνο, κατά τις ημερομηνίες που εξετάζουμε, η εφημερίδα εστίασε περισσότερο στη δίκη των αξιωματικών. Συγκεκριμένα, στις 7 Μαΐου δημοσιεύθηκε ένα μικρό άρθρο που ανέφερε ότι το βιβλίο της δίκης των αξιωματικών της Κούτρας είναι διαθέσιμο στο κοινό. Επιπλέον, στις 9 Μαΐου εκδόθηκε άρθρο που ενημέρωνε πως η υπόθεση των καταδικασθέντων σε θάνατο αξιωματικών επανεξετάζεται, και τέλος, στις 12 Μαΐου αναφέρθηκε σε στήλη με γενικές ειδήσεις η τέλεση μεγαλόπρεπων μνημόσυνων «υπέρ των εν συνορίοις πεσόντων».

Η εφημερίδα «ΑΣΤΥ» ήταν από τις εφημερίδες που στήριζαν έντονα τη μάχη της Κούτρας. Στις 11 Μαΐου γίνεται η πρώτη αναφορά στα γεγονότα. Από εκείνη την ημερομηνία έως και τις 13 Ιουλίου, εκδίδονται άρθρα για τα γεγονότα γενικότερα, και για τους τραυματισμένους και τους θανόντες ειδικότερα. Τα εξώφυλλα γεμίζουν με εικόνες των αξιωματικών. Στο τεύχος της 13 Ιουλίου εκδίδεται εξώφυλλο με την εικόνα των τραυματισμένων στρατιωτών και αξιωματικών, ενώ στην επόμενη σελίδα τους αναφέρει αναλυτικά. Στο επόμενο τεύχος σταματάει να γίνεται αναφορά στα γεγονότα της Κούτρας.

Το επόμενο έτος εκδόθηκαν δύο τεύχη την περίοδο που εξετάζουμε, το ένα στις 8 Μαΐου και το άλλο στις 10 Μαΐου, στα οποία δεν έγινε καμία αναφορά στα γεγονότα της Κούτρας.

Η εφημερίδα «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ» ξεκινάει να εκδίδει άρθρα για τα γεγονότα από τις 10 Μαΐου. Στο τεύχος του Σαββάτου 10 Μαΐου εκδίδει άρθρο σχετικά με την έναρξη των γεγονότων στο πρωτοσέλιδο, αναφέροντας πως υπαίτιοι της μάχης είναι οι Τούρκοι, αλλά και ορισμένοι που ενήργησαν «τυχαίως» και «αυτοβούλως». Είναι η μοναδική, απ' αυτές που μελετήσαμε, που παραδέχεται ότι και η ελληνική πλευρά είχε ευθύνη γι' αυτή τη μάχη. Μέχρι τις 31 Μαΐου εκδίδει συνεχώς άρθρα, κυρίως στο εξώφυλλο, μέχρι τις 31 Μαΐου που εκδίδει το τελευταίο

άρθρο με τίτλο «μαύρη σελίς». Στο άρθρο χαρακτηρίζει με σκληρά λόγια τη μάχη της Κούτρας, όπως, «η απαίσια σκηνή που διαδραματίστηκε τις 11 Μαΐου στην Κούτρα» ή «ας καλύψουμε το πρόσωπό μας από ντροπή μπροστά σ αυτό το γεγονός της μάχης της Κούτρας». Επιπλέον, καταφέρεται εναντίον των αξιωματικών που καταδικάστηκαν με χαρακτηρισμούς όπως «κατάρτοι» και «γελοιοδέστατοι». Από την 1^η Ιουνίου μέχρι την 3^η γίνονται κάποιες αναφορές, αλλά την 4^η Ιουνίου δε γίνεται κάποια αναφορά.

Τον επόμενο χρόνο γίνεται αναφορά μόνο για τα μνημόσυνα των πεσόντων σε δύο κατά σειρά τεύχη στις 10 και 11 Μαΐου.

Η εφημερίδα «ΣΦΑΙΡΑ» εκδίδει το πρώτο άρθρο στις 9 Μαΐου, με τίτλο «ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΩΡΑ», περιγράφοντας αναλυτικά τα γεγονότα. Από τις 10 έως τις 16 Μαΐου, δημοσιεύονται δύο άρθρα σε κάθε τεύχος, με τίτλο «ΤΑ ΕΝ ΤΟΙΣ ΟΡΙΟΙΣ» και «ΔΕΛΤΙΟΝ» έκαστο και καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος της εφημερίδας. Από τις 19 Μαΐου, έως τις 9 Ιουνίου, αρχίζουν να περιορίζονται τα άρθρα για την μάχη. Δημοσιεύεται κυρίως ένα άρθρο με τίτλο «ΤΑ ΕΝ ΤΟΙΣ ΟΡΙΟΙΣ», αλλά και άλλα σχετικά με τους τραυματισθέντες στρατιώτες και τους αιχμαλώτους. Στις 10 Ιουνίου δε γίνεται καμία αναφορά στα γεγονότα της Κούτρας.

Τον επόμενο έτος, η εφημερίδα δημοσιεύει άρθρα αναφορικά με τα γεγονότα της Κούτρας σε δύο τεύχη. Συγκεκριμένα, στο τεύχος της 9ης Μαΐου 1887, δημοσιεύεται στο εξώφυλλο άρθρο με τίτλο «Τιμή τοις πεσούσιν», το οποίο αποτίει φόρο τιμής στη μνήμη των στρατιωτών που έπεσαν στη μάχη. Ακολούθως, στο επόμενο τεύχος της 11ης Μαΐου 1887, δημοσιεύεται άρθρο με τίτλο «Στρατός και Λαός», όπου γίνεται μνεία στους στρατιώτες που πολέμησαν και τραυματίστηκαν, ενώ στο τέλος αναφέρονται τα μνημόσυνα που θα τελεστούν για τη μνήμη των αποθανόντων. Η εφημερίδα «ΣΦΑΙΡΑ» αποτελεί τη μοναδική μεταξύ αυτών που μελετήθηκαν, η οποία παρέχει τόσο εκτενή κάλυψη των γεγονότων τον επόμενο έτος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Καταλήγοντας, λοιπόν, οι κοινές προσδοκίες και ελπίδες του ελληνικού λαού βρέθηκαν κάτω από το ιδεολόγημα της Μεγάλης Ιδέας. Αυτή η ιδέα προοδευτικά εξαπλώθηκε, συνείχε σχεδόν το σύνολο των Ελλήνων και αποτέλεσε τον κεντρικό πυρήνα της πολιτικής σκέψης του ελληνικού λαού. Η Μεγάλη Ιδέα θέλει να υποδείξει πνευματική υπεροχή του ελληνισμού για τον εκπολιτισμό της Ανατολής, αλλά η ασάφεια και το αόριστο πρόγραμμά της ποτέ δεν κατάφεραν να αποκρυσταλλωθούν, σε όλο το διάστημα από τον Κωλέττη έως το Βενιζέλο,

στοιχείο που ήταν η αδυναμία του ιδεολογήματος, αλλά παραλλήλως και δύναμη του να μετασχηματίζεται και να αναπροσαρμόζεται. Παραμένει αμφίβολο κατά πόσο όσοι ενστερνίζονταν τη «Μεγάλη Ιδέα» δέχονταν να προβούν στις απαραίτητες θυσίες. Οι αντιστάσεις των στρατιωτών, που εκδηλώνονται με ομαδικές λιποταξίες κατά τους πολέμους 1897 και 1912-13, όσο και των λαϊκών στρωμάτων, δείχνουν το αντίθετο. Στα όνειρά του για το μέλλον, ο λαός εξέφραζε τις αναμνήσεις ενός ένδοξου παρελθόντος και την επιθυμία του να ανακτήσει την αξιοπρέπεια και την ελευθερία που έχασε.

Τα γεγονότα του 1886, σε συνδυασμό με την επανάσταση του 1866 και τον πόλεμο του 1897, επιβάρυναν οικονομικά τη χώρα, και την οδήγησαν σε μια χρεωκοπία και μια ήττα. Οι εθνικές αποτυχίες που κορυφώνονται με την πολεμική ήττα του 1897, η κακή δημοσιονομική πολιτική και η άθλια διαβίωση μεγάλων τμημάτων του αγροτικού πληθυσμού, οδήγησαν σε πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Στα τριάντα πέντε χρόνια μεταξύ 1863 και 1898, οι θεσμικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις σταδιακά κέρδισαν δυναμική και οδήγησαν τη χώρα σε έναν σημαντικό οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό μετασχηματισμό. Στα σημεία αναφοράς αυτού του μετασχηματισμού περιλαμβάνονται το Σύνταγμα του 1864, η αγροτική μεταρρύθμιση του 1871, η ενίσχυση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας το 1875, η διευθέτηση των «δανείων της ανεξαρτησίας» το 1879, που επέτρεψαν στην Ελλάδα να επιστρέψει στις διεθνείς κεφαλαιαγορές, μεγάλες υποδομές-έργα, η ανάπτυξη της βιομηχανίας και της ατμοπλοΐας και η επέκταση ελληνικών επιχειρήσεων και τραπεζών στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Επιπλέον, την περίοδο αυτή το ελληνικό κράτος επεκτάθηκε γεωγραφικά, βασιζόμενο κυρίως στις επεμβάσεις των Προστάτιδων Δυνάμεων. Η Βρετανία παραχώρησε τα Επτάνησα στην Ελλάδα το 1864, ως «χειρονομία καλής θέλησης», με αφορμή την άνοδο στο θρόνο του φιλοβρετανού βασιλιά Γεωργίου Α'. Επίσης, με τη Συνθήκη του Βερολίνου, μετά την ήττα της Τουρκίας στο Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-78, η Θεσσαλία και μέρος της Ηπείρου (περιοχή Άρτας) παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα, ως μερική αποζημίωση για την ενίσχυση του κράτους της Βουλγαρίας. Ωστόσο, αυτά τα εδαφικά κέρδη, αν και σημαντικά, θεωρήθηκαν δευτερεύοντα σε σύγκριση με τη «Μεγάλη Ιδέα».

Η ελληνική κυβέρνηση ήταν συγκρατημένη και έχασε σημαντικές ευκαιρίες να κερδίσει όσα διεκδικούσε. Πρώτον, η Οικουμενική κυβέρνηση δεν τόλμησε να κηρύξει πόλεμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία στα τέλη του 1877, όσο διαρκούσε ο ρωσο-τουρκικός πόλεμος, στον οποίο, ακόμα και στην περίπτωση ήττας της Ρωσίας, πάλι θα έβγαινε κερδισμένη. Ακόμη, η

αδυναμία της να αξιοποιήσει όλα τα διπλωματικά της μέσα στο συνέδριο του Βερολίνου, οδήγησε στο να χάσει την ευκαιρία για εδαφική αύξηση.

Μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας και μέρους της Ηπείρου το 1881, η Ελλάδα χρειάστηκε να αυξήσει περαιτέρω τις δημόσιες δαπάνες για να ενσωματώσει αυτές τις δύο περιοχές. Ως αποτέλεσμα, τελούσε σε δυσχερή οικονομική κατάσταση για μεγάλο χρονικό διάστημα. Αυτό διευκόλυνε τη χρηματοδότηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, αλλά σε βάρος της νομισματικής ευστάθειας και των ισχυρών πληθωριστικών πιέσεων.

Ο Ειρηνοπόλεμος χαρακτηρίστηκε «σφάλμα ασυγχώρητο», το οποίο είχε ως αποτέλεσμα τη δαπάνη πολλών εκατομμυρίων επί ματαίω, αλλά και την πτώση του ηθικού του έθνους. Παρά τις συνέπειες των γεγονότων, οι Έλληνες συνέχισαν την ίδια πολιτική με στόχο την εκπλήρωση της Μεγάλης Ιδέας. Σύμφωνα με την Jenkins (1994), η Μεγάλη Ιδέα εξακολουθεί να υπάρχει στο μυαλό των σύγχρονων Ελλήνων. Παρ' όλο που από το 1950, η ελληνική κυβέρνηση αποποιείται οποιοσδήποτε επεκτατικές απόψεις, η Μεγάλη Ιδέα ζει στο υποσυνείδητο του ελληνικού λαού. Υποστηρίζει πως αυτό συμβαίνει λόγω της «βαθιάς πάθησης» για τη διατήρηση του μύθου της αρχαίας Ελλάδας, που ο σύγχρονος Έλληνας θεωρεί κληρονομιά του.

Έτσι λοιπόν, αξίζει να αναφερθεί πως η Μεγάλη Ιδέα αποτέλεσε μια κατεξοχήν «κληρονομιά» της Επανάστασης, απόρροια του σχηματισμού του ελληνικού εθνικού κράτους και του αποκλεισμού εκτός των εθνικών συνόρων, πολλών από τους πληθυσμούς που είχαν επαναστατήσει και πως ο «ειρηνοπόλεμος» προκάλεσε βαθιά θλίψη στην εθνική υπερηφάνεια των Ελλήνων αλλά και έντονες αντιδράσεις διότι η Ελλάδα έμεινε χωρίς συμμάχους στα Βαλκάνια και χωρίς αξιόμαχη στρατιωτική δύναμη. Επίσης, σχετικά με τη μάχη της Κούτρας, το ουσιαστικό ζήτημα δεν είναι η στρατιωτική ήττα των Ελλήνων, ούτε η «δολιότητα» από και προς τις δύο πλευρές, αλλά η αυτενέργεια και η ανεξέλεγκτη δράση μιας ομάδας στρατιωτών οι οποίοι αποστασιοποιήθηκαν από την ηγεσία και οδήγησαν τη χώρα σε αυτή την κατάσταση.

Ο τύπος της εποχής ασχολήθηκε εκτενώς με τα γεγονότα της μάχης της Κούτρας, ωστόσο, ήδη από τον επόμενο χρόνο, το ενδιαφέρον για τη μάχη φαίνεται να μειώθηκε. Ορισμένες εφημερίδες χαρακτήρισαν τη συγκεκριμένη μάχη ως «μαύρη σελίδα της ελληνικής ιστορίας», γεγονός που πιθανώς οδήγησε σε σκόπιμη προσπάθεια αποσιώπησης και λήθης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αρώνη, Κ., & Τρίχα, Λ. (2000). *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του, Πολιτικές επιδιώξεις και κοινωνικές συνθήκες*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Βακαλόπουλος, Α. Κωνσταντίνος. (1991). *Νεοελληνική Ιστορία (1204-1940)*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.

Βερέμης, Θ. & Κολιόπουλος, Γ. (2006). *Ελλάς, η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε.

Βόγλη, Ελπίδα. (2011), «*Η μεγάλη ύφεση και η Ελλάδα (1873-1896)*», *Ελευθεροτυπία Ιστορικά* «1893- 1912. Από τη χρεοκοπία στην ανάκαμψη», εκδόσεις Τεγόπουλος.

Δερτιλής, Γ., (2004), *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920 (2 ΤΟΜΟΙ)*, Εκδόσεις: Εθνική Τράπεζα, Αθήνα.

Δερτιλής, Γ. Β., (2010). *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920*, τ. Α', Αθήνα.

Κακριδής, Α. (2018). Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος. *Academia*.
https://www.academia.edu/66570204/%CE%97_%CF%80%CF%84%CF%8E%CF%87%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_1893_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%BF_%CE%94%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE%CF%82_%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%88%CE%BB%CE%B5%CE%B3%CF%87%CE%BF%CF%82_Greeces_1893_default_and_the_International_Financial_Control_?sm=b

Κατραμάδος, Μ. Δ. (2013). *Όψεις της λειτουργίας του κοινοβουλευτικού συστήματος στην Ελλάδα στο πλαίσιο του πολιτεύματος της βασιλευμένης δημοκρατίας κατά την περίοδο 1864-1895*. (Διδακτορική διατριβή). Ανακτήθηκε από: <http://hdl.handle.net/10442/hedi/29160>

Κυριακίδης, Ε. Κ. (1892). *Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού από της ιδρύσεως του Βασιλείου της Ελλάδος μέχρι των ημερών μας 1832- 1892: μετά εισαγωγής επί των διαφόρων ιστορικών περιπετειών του έθνους, της μεγάλης επαναστάσεως του 1821 και της διοικήσεως του Καποδιστρίου και εξήκοντα και πλέον εικονογραφιών*. Αθήνα: Εκ της Βασιλικής Τυπογραφίας Ν. Γ. Ιγγλέση. Ανακτήθηκε από: https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/e/0/6/metadata-01-0000317.tkl?dtab=m&search_type=simple&search_help=&display_mode=overview&wf_step=init&show_hidden=0&number=10&keep_number=&cclterm1=&cclterm2=&cclterm3=&cclterm4=&cclterm5=&cclterm6=&cclterm7=&cclterm8=&cclfield1=&cclfield2=&cclfield3=&cclfield4=&cclfield5=&cclfield6=&cclfield7=&cclfield8=&cclop1=&cclop2=&cclop3=&cclop4=&cclop5=&cclop6=&cclop7=&isp=&search_coll%5Bmetadata%5D=1&&stored_query=&skin=&rss=0&lang=el&ioffset=1&offset=1

Κωφός, Ε. (2000). «Διαπλοκή Στρατηγικών και Τακτικών Επιλογών: Ο Τρικούπης κατά την Ανατολική Κρίση, 1875-1878», στο Κ. Αρώνη-Τσιγλή και Λ. Τρίχα (επιμ.), *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του: Πολιτικές επιδιώξεις και κοινωνικές συνθήκες*, Αθήνα, Παπαζήσης.

Κωφός, Ε. (2001). *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Μαλέσης, Δ. (2014). «Το κράτος των κομπασμών και των σπασμωδικών εξάψεων»: μεγαλοϊδεατισμός και ιδεολογική σύγχυση στο φιάσκο της Κούτρας. *Academia*. (1), 93-112.

Μαλέσης, Δ. (2018). Μεγάλη Ιδέα και Στρατός τον 19^ο αιώνα. *Academia*. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/36319990/%CE%9C%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%B7_%CE%99%CE%B4%CE%AD%CE%B1_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%A3

[%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%8C%CF%82_%CF%84%CE%BF%CE%BD_19%CE%BF_%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BD%CE%B1](#)

Μαργαρίτης, Γ., Μαρκέτος, Σπ., Μαυρέας, Κ. και Ροτζώκος Ν., (1999). *Ελληνική Ιστορία, Τόμος Γ': Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, Τόμος Γ', εκδ. ΕΑΠ, Πάτρα.

Μοσχόπουλος Γ.Ν., (1998). *Ιστορία του Νέου Ελληνικού κράτους – πολιτικές προσεγγίσεις, τόμος Α' (1832-1940)*, Β' έκδοση, εκδ. Α.Χριστάκη, Αθήνα.

Παπαρηγόπουλος, Κ. (1932). *Ιστορία του ελληνικού έθνους: από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1930/ υπό Κ. Παπαρηγόπουλου, προσθήκες, σημειώσεις και βελτιώσεις υπό Παύλου Καρλίδου.* Αθήνα: Ελευθερουδάκης.

Ανακτήθηκε από: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/1/1/e/metadata-01-0000105.tkl>

Πλουμίδης, Γ. Σ. (1976). *Οι εφημερίδες «Πρωία» και «Ωρα» στα χρόνια του Χαρίλαου Τρικούπη (1882-1886).* Διαθέσιμο στο:

<https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/bitstream/123456789/30088/1/%CE%9F%CE%B9%20%CE%B5%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%82%20%27%CE%A0%CF%81%CF%89%CE%90%CE%B1%27%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%27%CE%8F%CF%81%CE%B1%27%20%CF%83%CF%84%CE%B1%20%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CE%A7%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BB%CE%B1%CE%BF%CF%85%20%CE%A4%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%B7%20%281882-1886%29.pdf>

Ραφαηλίδης Βασίλης (1993), *«Ιστορία του Νεοελληνικού κράτους (1830-1974)»*, Εκδόσεις του Εικοστού πρώτου, Αθήνα.

Σβορώνος Ν., (1972). *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, μτφρ. Αικ. Ασδραχά, ζ' έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα.

Σφέτας, Σ. (2007). Όψεις των ελληνο- βουλγαρικών πολιτικών σχέσεων μετά το Συνέδριο του Βερολίνου- Η αποτυχία μιας ελληνο- βουλγαρικής προσέγγισης (1878- 1900). *Μακεδονικά*, 36, 139-171. doi: 10.12681/makedonika.28

Σφήκα-Θεοδοσίου, Α., (2000). «Ο Τρικούπης και το Θεσσαλικό ζήτημα», στο: Κ. Αρώνη-Τσίχλη, Λ. Τρίχα (Επιμ.), *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του. Πολιτικές επιδιώξεις και κοινωνικές συνθήκες*, Αθήνα.

Σύνταγμα 1864. Ανακτήθηκε στις 16/06/2024 από:

<https://www.elsyn.gr/sites/default/files/%CE%A3%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%201864.pdf>

Τζόκας, Σ. (1999). *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους, Οδοιπορικό στον 19ο αιώνα*. Αθήνα: Θεμέλιο

Τρίχα, Λ. (2016). *Χαρίλαος Τρικούπης Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΤΟΥ «ΤΙΣ ΠΤΑΙΕΙ;» ΚΑΙ ΤΟΥ «ΔΥΣΤΥΧΩΣ ΕΠΙΤΩΧΕΥΣΑΜΕΝ»*. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ.

Τσενές, Ν. (2018). *Εθνική Ιστοριογραφία και Μεγάλη Ιδέα (1844- 1922)*. *Academia*. Ανακτήθηκε από:

https://www.academia.edu/36084649/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AF%CE%B1_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%9C%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%B7_%CE%99%CE%B4%CE%AD%CE%B1_1844_1922

Φινόπουλος, Δ. Ι. (1887). *Η δίκη των επί εγκαταλείπει θέσεως εν Κούτρα και αυτομολία ενόπιον του εχθρού καταδικασθέντων αξιωματικών: Συνεδρίασις Α' Διαρκούς Στρατοδικείου*. Αθήνα: Εκ του τυπογραφείου Γεώργιου Σταυριανού. Ανακτήθηκε από:

https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?filename=%2Fvar%2Fwww%2Fanemi-portal%2Fmetadata%2Fc%2Fe%2F1%2Fattached-metadata-438-0000039%2F74614.pdf&rec=%2Fmetadata%2Fc%2Fe%2F1%2Fmetadata-438-0000039.tkl&do=74614.pdf&width=373&height=523&pagestart=1&maxpage=350&lang=en&pageno=1&pagenotop=1&pagenobottom=350

Χαλαζιάς, Χ. Η. (1996). *Χαρίλαος Τρικούπης: Ο μεγάλος οραματιστής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Χεκίμογλου Ευάγγελος (2011), «*Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος*», *Ελευθεροτυπία Ιστορικά «1893-1912 Από τη χρεοκοπία στην ανάκαμψη*», εκδόσεις Τεγόπουλος.

Ξενογλωσση

Clogg, R., (ed), (1992), *Greece, 1981-1989: The Populist Decade*, Macmillan, London.

Hellenic Parliament. (1864). *Σύνταγμα του 1864*. Ανακτήθηκε από: <https://www.elsyn.gr/sites/default/files/%CE%A3%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%201864.pdf>

Jenkins, M. A. (1994). *To megali idea- dead or alive?: the domestic determinants of Greek foreign policy* (Master's thesis, Naval Postgraduate school). Ανακτήθηκε από: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/tr/ADA280599>

Jovanovski, D. (2022). The speech of Ioannis Kolettis and the Emergence of the Greek “Great Idea”. *Annuaire de la Faculte de Philosophie* 75: 91-107. Ανακτήθηκε από: <http://hdl.handle.net/20.500.12188/25169>

Sotirović, Vladislav. (2018). *"Megali Idea" And Greek Irredentism In The Wars For A Greater Greece, 1912–1923*. Ανακτηθήκε από: https://www.researchgate.net/publication/329483915_Megali_Idea_And_Greek_Irredentism_In_The_Wars_For_A_Greater_Greece_1912-1923

Εφημερίδες

Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. (1886). *ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ*. Ανακτήθηκε από: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=38634&seg=5927

Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. (1887). *ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ*. Ανακτήθηκε από: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=38634&seg=5927

Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. (1886- 1888). *ΑΣΤΥ*. Ανακτήθηκε από: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=38634&seg=5927

Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. (1886-1887). *ΠΡΩΪΑ*. Ανακτήθηκε από: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=38634&seg=5927

Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. (1887-1888). *ΠΡΩΪΑ*. Ανακτήθηκε από: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=38634&seg=5927

Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. (1886). *ΣΦΑΙΡΑ*. Ανακτήθηκε από: <https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=38915&seg=6211>

Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. (1887- 1888). *ΣΦΑΙΡΑ*. Ανακτήθηκε από: <https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=39057&seg=6353>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Εικόνα 3

Αρθρο «ΤΙΣ ΠΤΑΙΕΙ» του Τρικούπη στην εφημερίδα ΚΑΙΡΟΙ

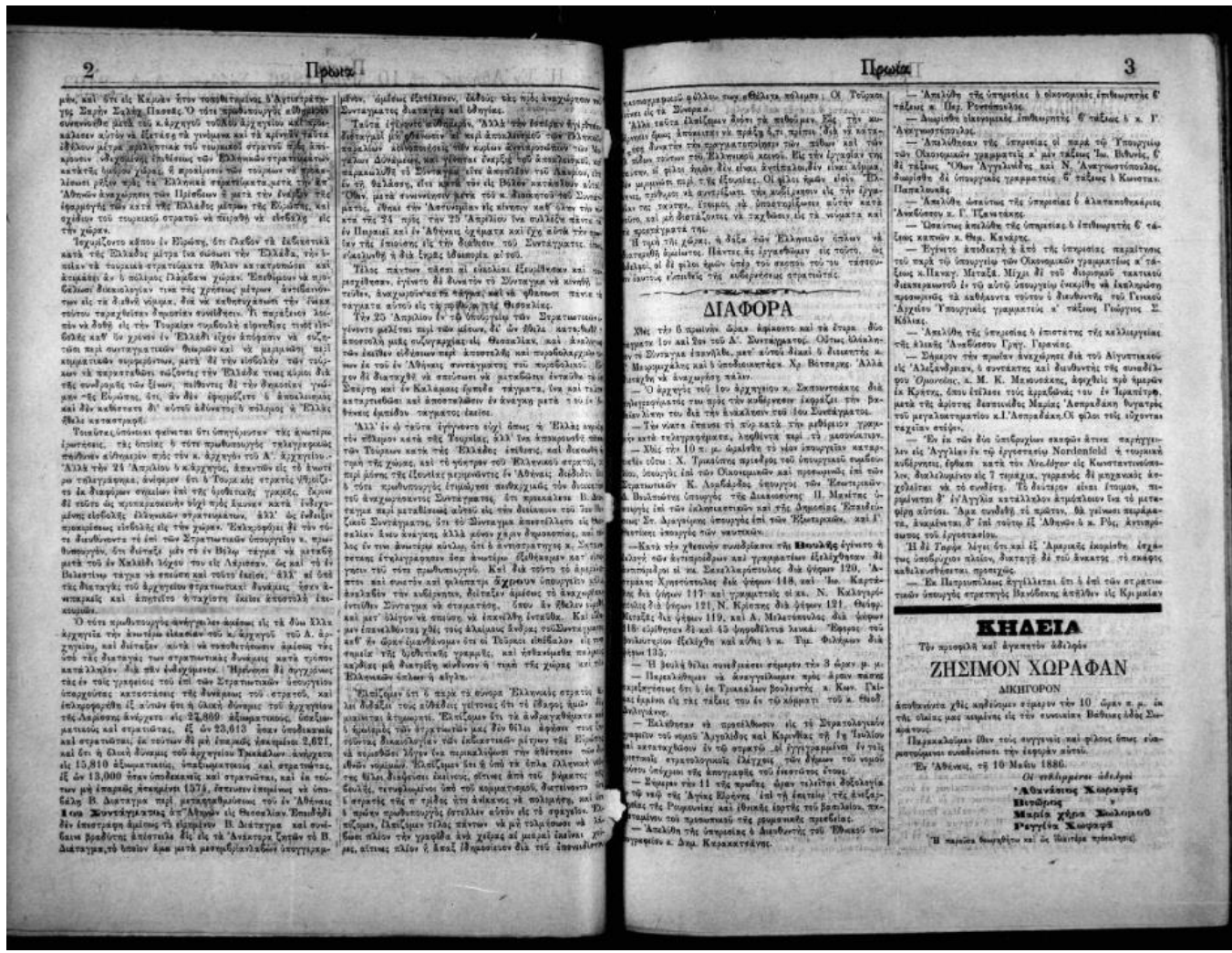
Άρθρο «Παρελθόν και Ενεστώς»- ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΚΑΙΡΟΙ

Εικόνα 4

Άρθρο «Παρελθόν και Ενεστώς» του Τρικούπη στην εφημερίδα ΚΑΙΡΟΙ

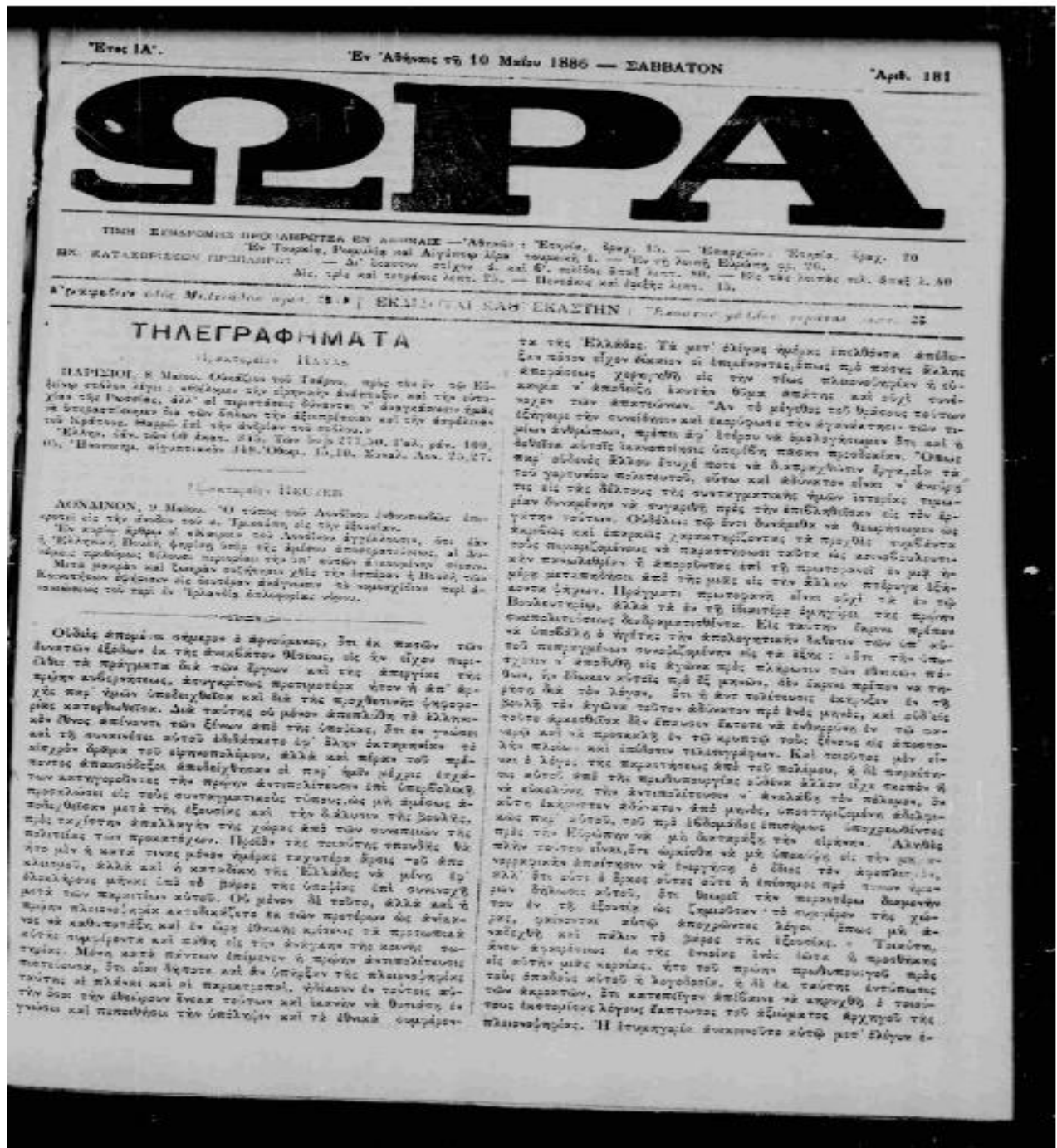

Εικόνα 6

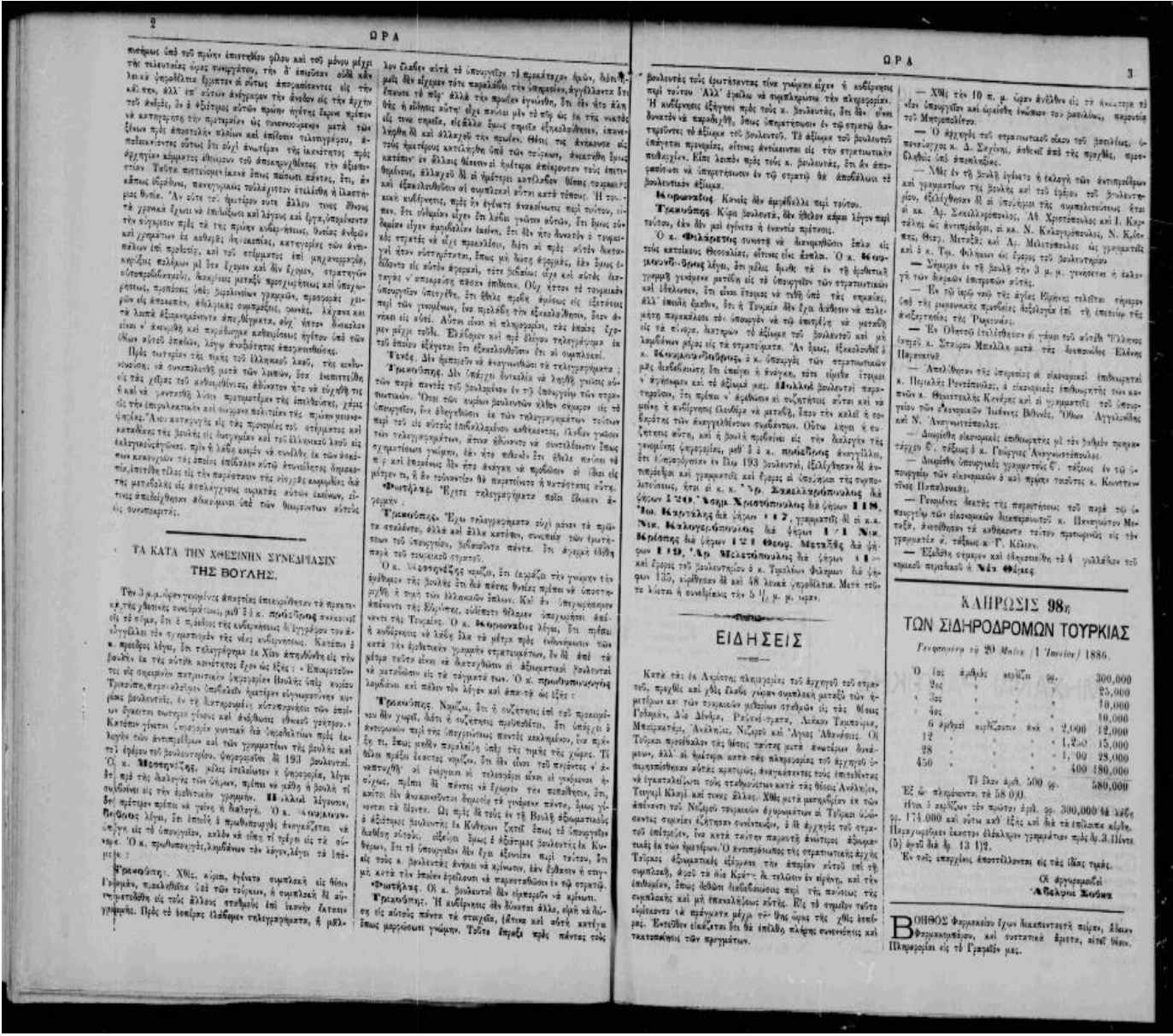
Εξιστόρηση γεγονότων μετά την 9^η Μαΐου 1886 στην Εφημερίδα Πρωία

Εικόνα 7

Εξιτόρηση γεγονότων μετά την 9^η Μαΐου 1886 στην Εφημερίδα Ωρα

Εικόνα 8

Εξιστόρηση γεγονότων μετά την 9^η Μαΐου 1886 στην Εφημερίδα Ωρα

ΩΡΑ

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΠΡΟΣΦΑΡΤΕΤΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ — Ἀθῆναι: Ἐφημερὶς Ὠρᾶ, ἑκατ. ἑξ. — Ἐπαρχοὶ: Ἐφημερὶς Ὠρᾶ, ἑκατ. 20
Ἐν Ἐπαρχίᾳ, Ρωμανίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ Ὠρᾶ, τοσαύτῃ 1. — Ἐν τῇ ἑσπ. Ἐπαρχίᾳ ἑκατ. 20.
ἘΠΙΣΤΟΚΑΤΟΡΓΙΟΝ ΠΡΟΣΦΑΡΤΕΤΑ — Δὲ ἑσπ. ἑσπ. ἑκατ. 4. καὶ ἑξ. ἑσπ. ἑκατ. 20. — Ἐν τῇ ἑσπ. ἑκατ. 2. 50.
Μετὰ τῆς καὶ ἑσπ. ἑκατ. 20. — Ἡνωμένη καὶ ἑσπ. ἑκατ. 15.

Ἐκδοθῆναι ἀπὸ Μελισσηίου ἀριθ. 249 | ΕΚΔΟΣΤΗΣ ΚΑΘ' ΕΚΑΣΤΗΝ Ἐκδοθῆναι ἀπὸ Μελισσηίου ἀριθ. 249

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Πρωτεύουσα ΠΑΝΑΣ
ΜΑΔΡΙΤΗ 10 Μαΐου. Σήμερον ἔγινε ἡ Σύνοδος Ἀθῆναις τοῦ Γ.
ΑἰΚΣΑΛΙΝ 10 Μαΐου. Ἐκδόθησαν ἀφῆρες ἐν γένει τοῦ εὐρι-
πύτου τῆς Ἡρακλείας ἀπὸ τῆς προεδρίας Ἀσπασίου τῆς Ἀθή-
νας. Ὁδὸν ἑσπ. ἑκατ. 20.
ΠΑΡΙΣΙΟΝ 10 Μαΐου.
Ἐξέλεν, ἡμέρ. τῆς 60 ἑσπ. 245. Ἦμαρ τοῦ 278. Γαλλ. γίν. 109, 15
Ἡνωμένη, αἰγυπτιακὸν 250. Ἦμαρ. 15, 17. Σουδ. ἄσπ. 20, 21.

Πρωτεύουσα ΠΕΤΕΡΗ
ΛΟΝΔΙΝΟΝ 11 Μαΐου. Ἡ 1886 ἀνεύθησαν γὰρ πρὸς τοὺς 20
ἀλλοδαπὴ ἀντιπροσώπων ἐκτὸς Ἑλλήνων ἄλλοθεν, καὶ ἡ ἀλλοδαπὴ
συνέλευσις ἔδειξε τὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀνεύθησαν μὴ τὴν ἀλλο-
δαπὴν ἀντιπροσώπων, ἀλλ' ἐπιτροπὴν ἐπὶ παραστάσει τῆς ἑσπ. ἑκατ.
20. Ἐπὶ τὴν προεδρίαν τῆς συστάσεως ἔδειξε ἡ Ἐπιτροπὴ ἀν-
τιπροσώπων. Ὁ ἕσπ. ἑκατ. 20. Ἦμαρ τῆς 278. Γαλλ. γίν. 109, 15
Ἡνωμένη, αἰγυπτιακὸν 250. Ἦμαρ. 15, 17. Σουδ. ἄσπ. 20, 21.

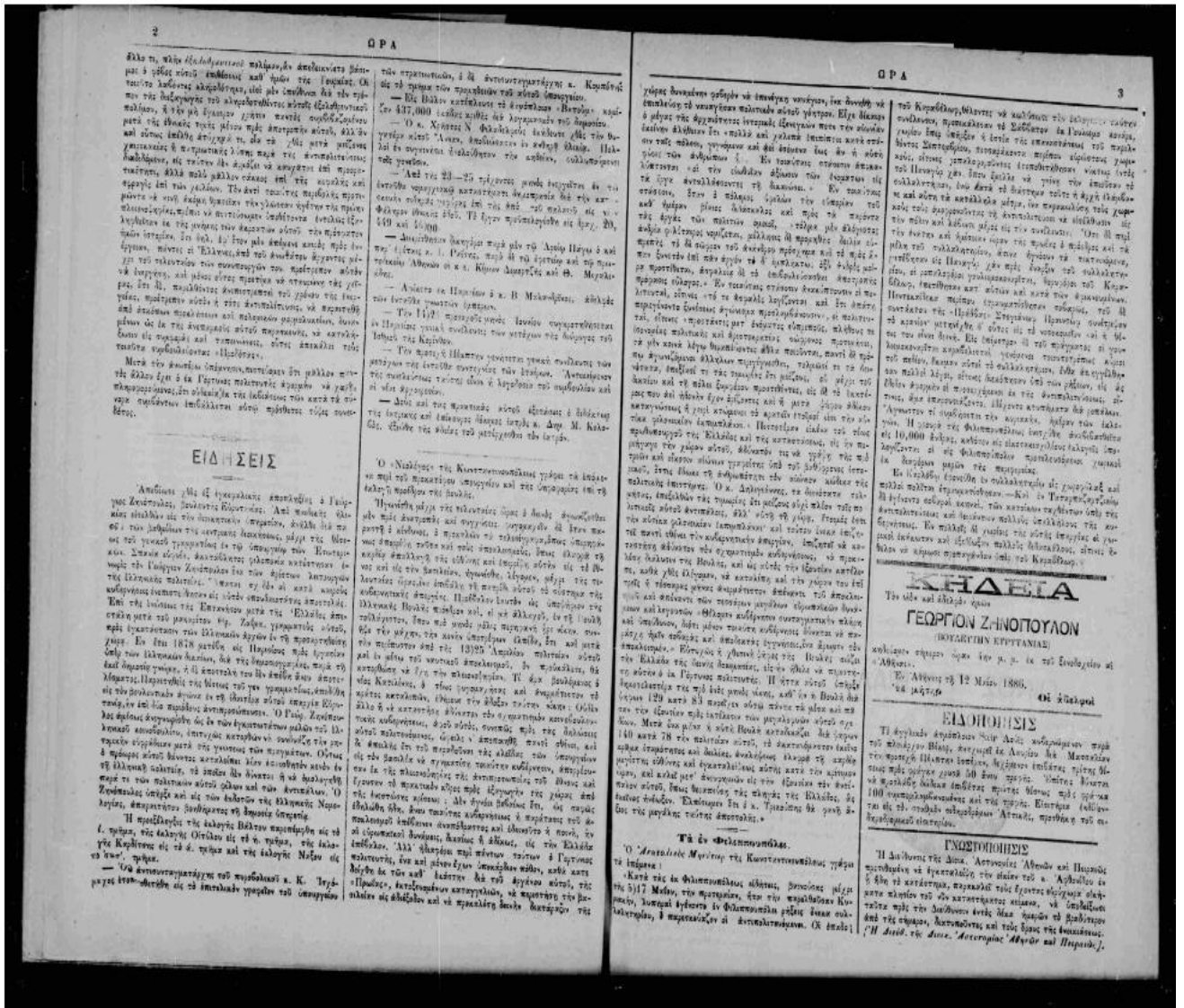
Κατὰ τὰς ἐν Πρωτεύουσῃ ἀθήσεις, καὶ συμπληρικὰ ἔδειξαν
ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἔδειξαν τὴν μεθίαν προσηλὴν, καὶ τῆς ἑσπ.
ἑκατ. 20. Ἦμαρ τῆς 278. Γαλλ. γίν. 109, 15
Ἡνωμένη, αἰγυπτιακὸν 250. Ἦμαρ. 15, 17. Σουδ. ἄσπ. 20, 21.

Ὁ ἑσπ. ἑκατ. 20. Ἦμαρ τῆς 278. Γαλλ. γίν. 109, 15
Ἡνωμένη, αἰγυπτιακὸν 250. Ἦμαρ. 15, 17. Σουδ. ἄσπ. 20, 21.

ἔδειξε, ὅτις ἡ ἀπὸ μεθίαν ἑσπ. ἑκατ. 20. Ἦμαρ τῆς 278. Γαλλ. γίν. 109, 15
Ἡνωμένη, αἰγυπτιακὸν 250. Ἦμαρ. 15, 17. Σουδ. ἄσπ. 20, 21.

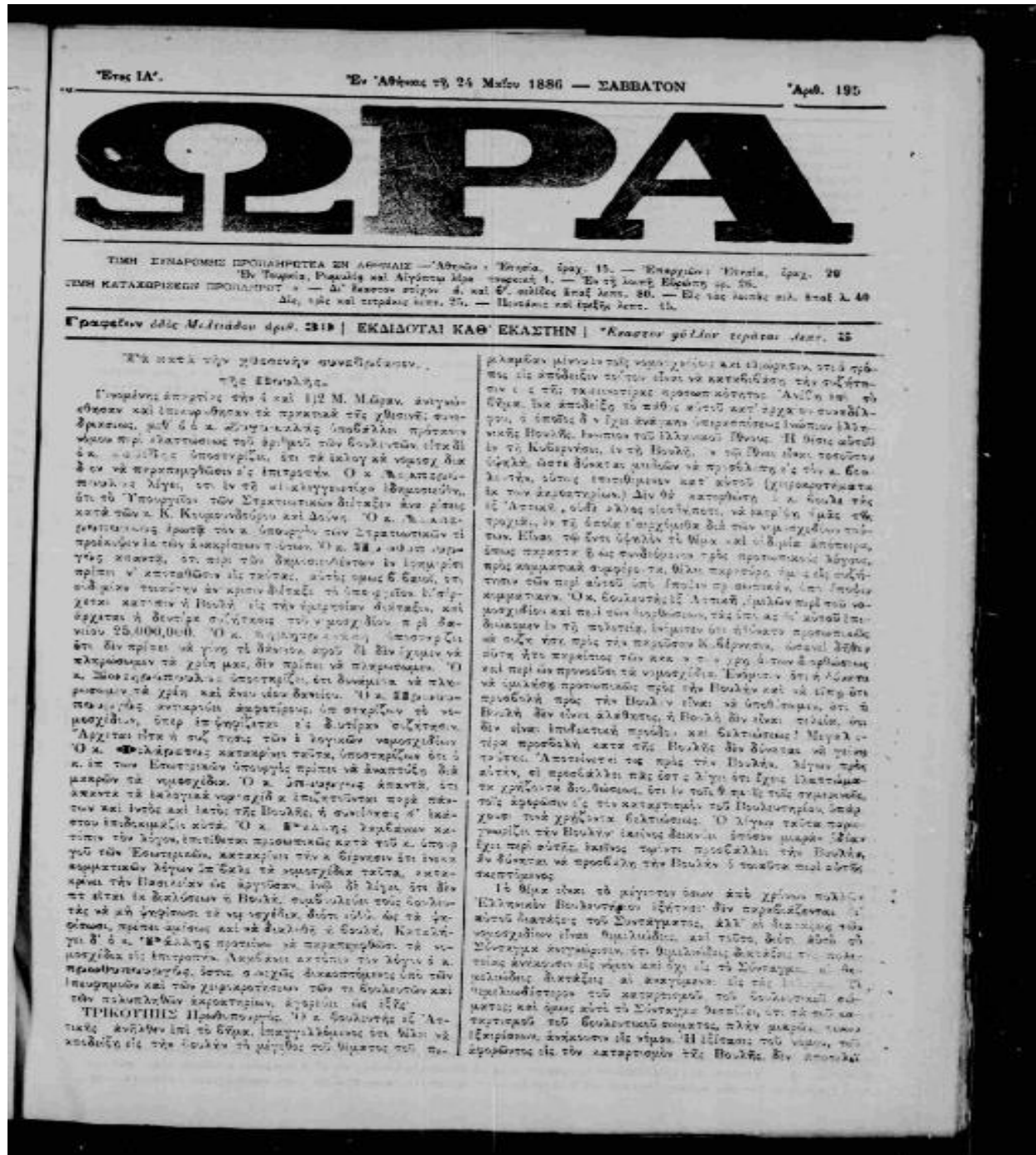
Εικόνα 9

Εξιστόρηση γεγονότων μετά τον Ειρηνοπόλεμο (12^η Μαΐου 1886) στην Εφημερίδα Ωρα

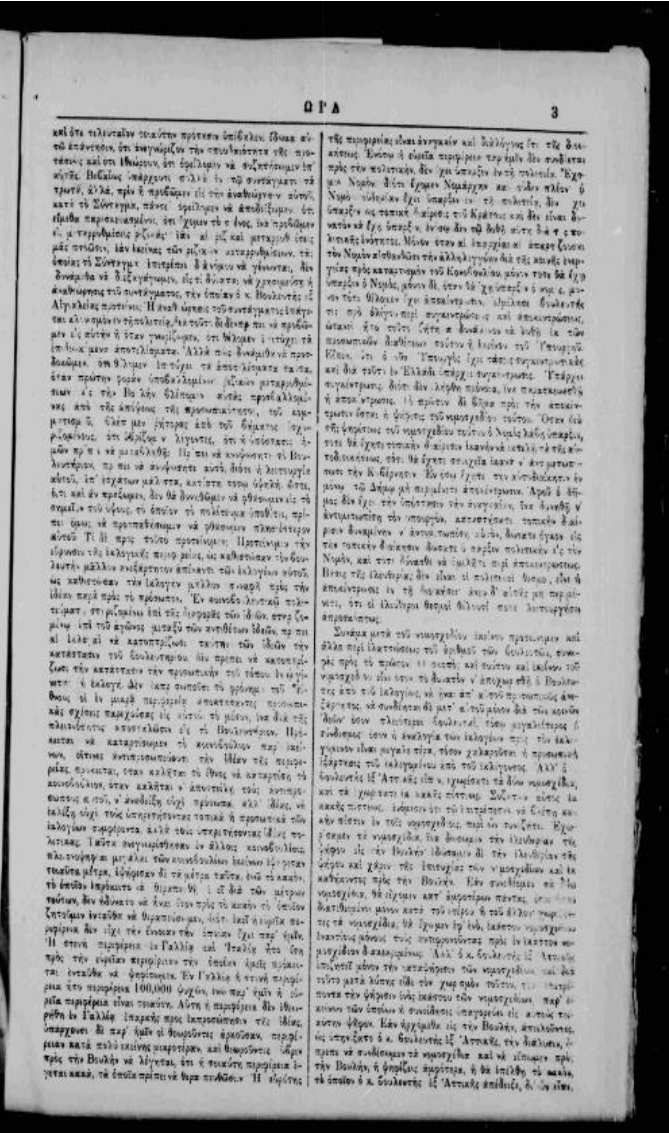
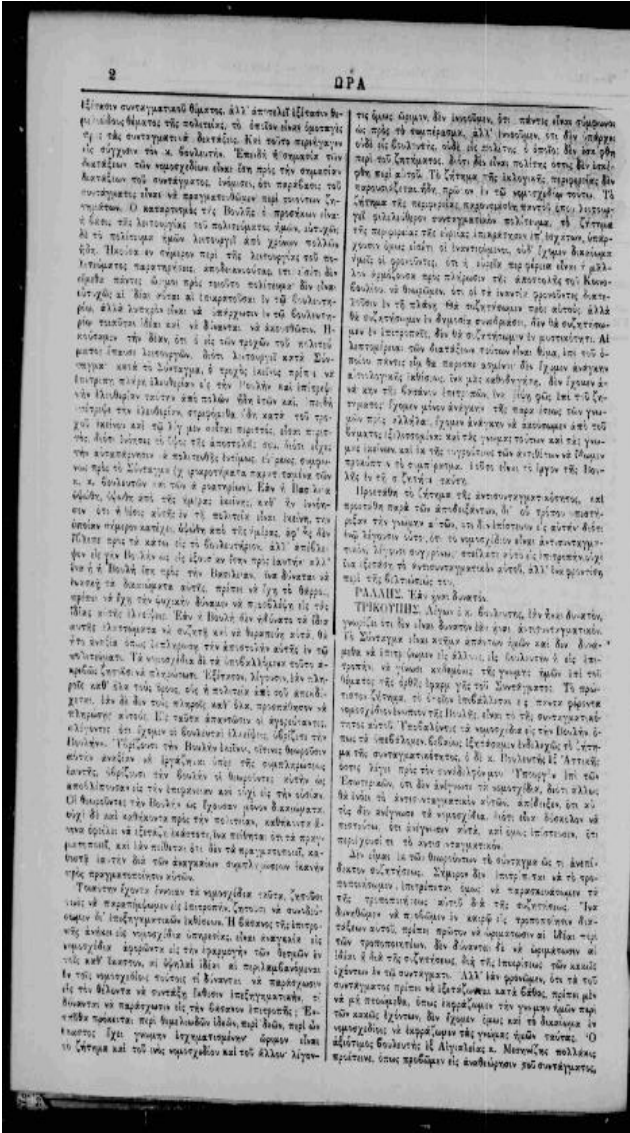
Εικόνα 10

Εξιστόρηση γεγονότων μετά τον Ειρηνοπόλεμο (12^η Μαΐου 1886) στην Εφημερίδα Ωρα

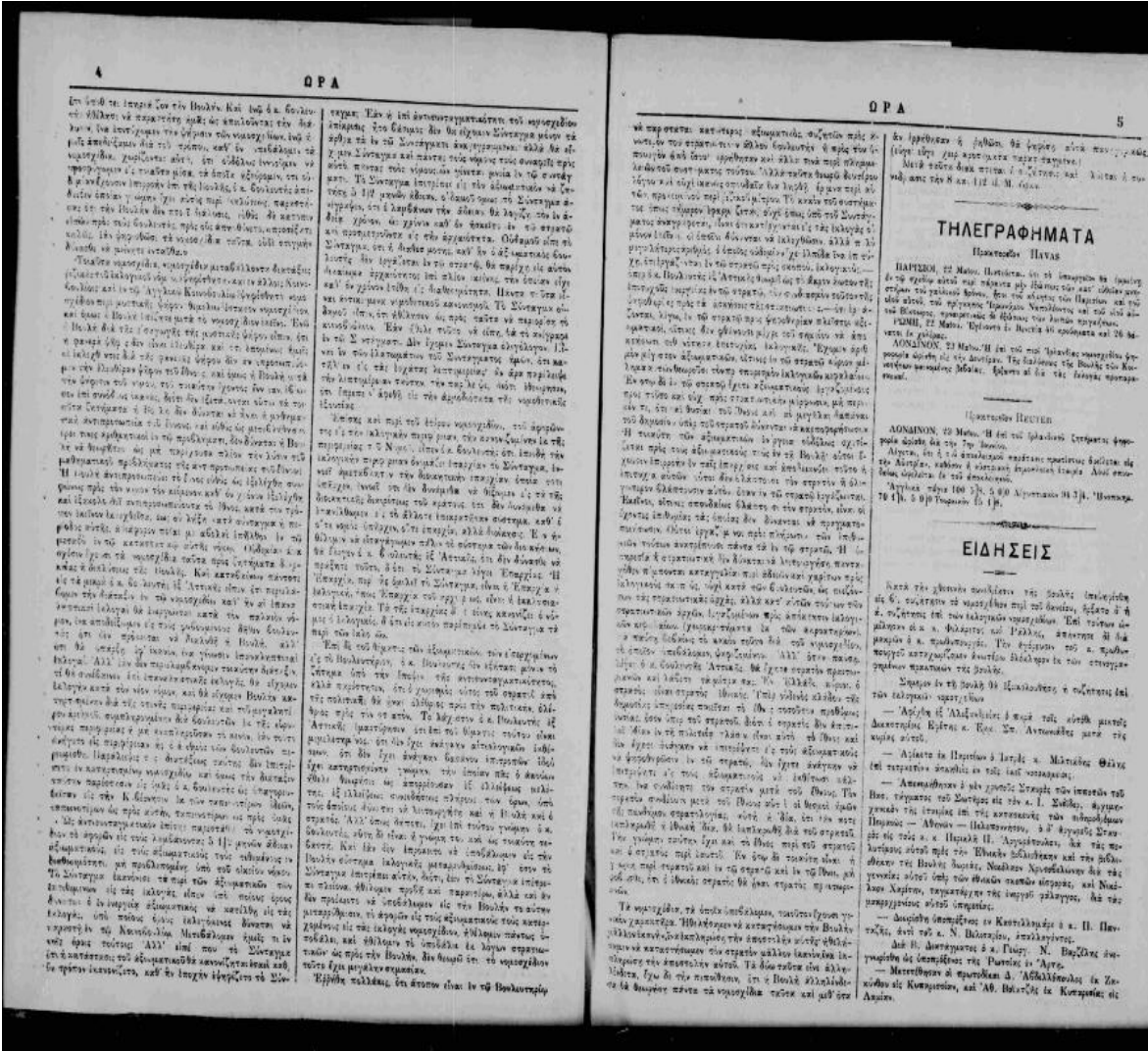
Εικόνα 11

Εξιστόρηση γεγονότων μετά το τέλος του Ειρηνοπόλεμου (24^η Μαΐου 1886) στην Εφημερίδα Ωρα

Εικόνα 12

Επιστολή με τον τίτλο "Επιστολή με τον τίτλο" (24η Μαΐου 1886) στην Εφημερίδα Ωρα

Εικόνα 13

Βεξιότωση γεγονότων μετά το τέλος του Ειρηνοπόλεμου (24^η Μαΐου 1886) στην Εφημερίδα Ωρα

